

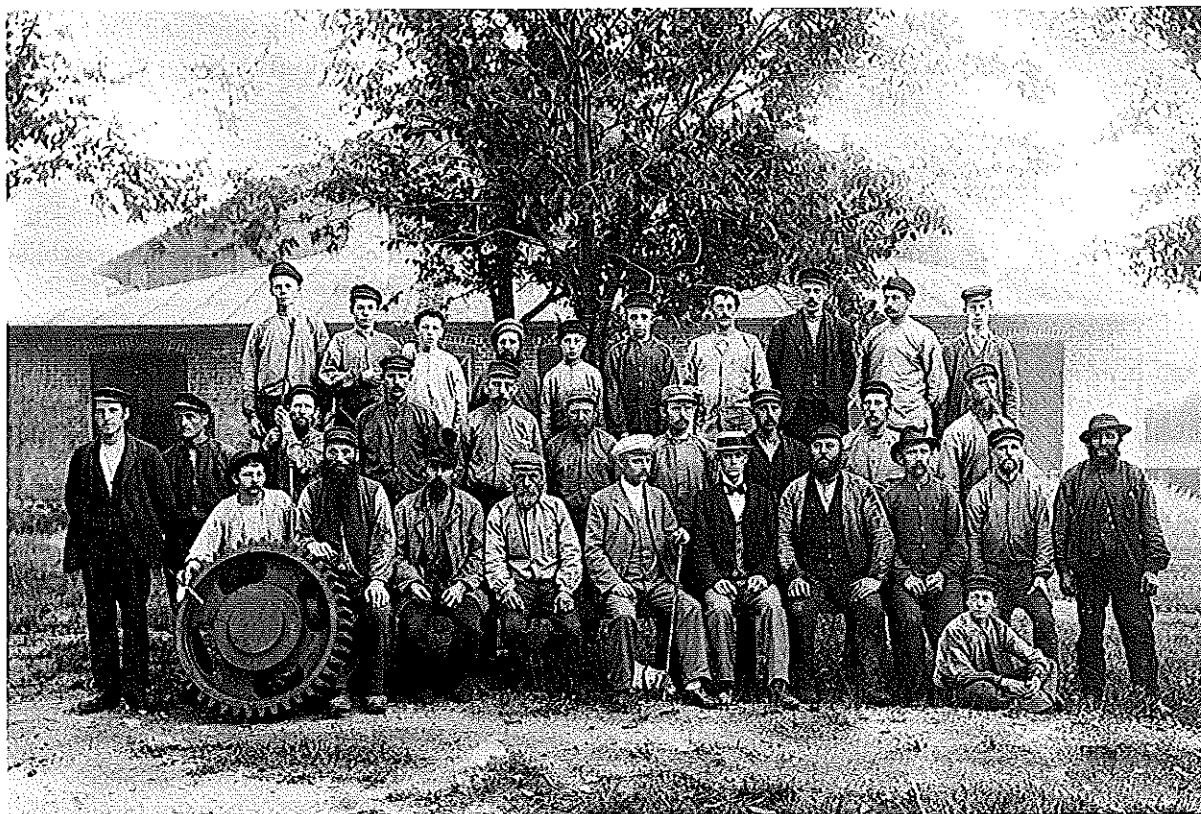
Länsstyrelsen
Gävleborg

BESLUT
2011-06-07

1 (12)
Dnr 435-6020-10

Enligt sändlista

**Bildande av kulturresevatet Axmarbruk, Axmar bruk 1:51,
Axmar bruk 1:1, Hamrånge socken, Gävle kommun,
Gävleborgs län**

Postadress Länsstyrelsen, 801 70 Gävle
Besöksadress Borgmästarplan

Telefon 026-17 10 00
Fax 026-17 13 05

Webbadress
www.lansstyrelsen.se/gavleborg
E-post gavleborg@lansstyrelsen.se

Beslut

Länsstyrelsen i Gävleborgs län beslutar att med stöd av 7 kap. 9 § miljöbalken (1999:808) förklara Axmarbruk som kulturresevat. Resevatet avgränsas av det område som anges på karta enligt bilaga 1, karta 6. Resevatets namn ska vara "Kulturresevatet Axmarbruk".

För att säkerställa syftet med kulturresevatet förordnar länsstyrelsen med stöd av 7 kap. 5, 6 och 30 §§ miljöbalken samt 22 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. att nedan angivna föreskrifter ska gälla för kulturresevatet (se Föreskrifter för kulturresevatet).

Slutligen fastställer länsstyrelsen med stöd av 3 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. skötselplan enligt bilaga 2 för kulturresevatets långsiktiga vård. Förvaltare för kulturresevatet ska vara Länsstyrelsen Gävleborg.

Med stöd av 3 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. fastställer länsstyrelsen de mål och riktlinjer för områdets långsiktiga vård som framgår av den till beslutet hörande skötselplanen (bilaga 2).

Syftet med resevatet

Syftet med resevatet är att bevara, visa, bruka och utveckla en bruksmiljö där Bergslagen möter havet och där spåren av brukets historia från 1600-talet till början av 1900-talet är närvarande.

Detta innebär att:

- bevara ett landskap med byggnader, ruiner, marinarkeologiska lämningar och ett immateriellt kulturarv präglat av järnbrukets olika faser och processer,
- visa ett kulturpräglat landskap genom att området och informationen ska vara lättillgänglig, inspirerande och ge kunskap,
- bruka landskapet med byggnader, ruiner och marinarkeologiska lämningar så att det kulturhistoriska värdet består och det biologiska kulturarvet gynnas, och
- utveckla området genom att det ska vara tillgängligt för pedagogisk, vetenskaplig och kulturturistisk verksamhet.

Syftet ska nås genom att:

- området skyddas från exploatering,
- områdets bebyggelse och ruiner bevaras och brukas,
- berättelserna bevaras och förs vidare,

- kulturhistoriska och marinarkeologiska lämningar bevaras och görs tillgängliga,
- det biologiska kulturarvet gynnas och tydliggörs,
- information finns lättillgänglig, och
- området görs tillgängligt för pedagogisk, vetenskaplig och kulturturistisk verksamhet.

Administrativa uppgifter

Län:	Gävleborgs län
Kommun:	Gävle kommun
Socken:	Hamrånge socken
Fastigheter och ägare:	
Axmar Bruk 1:1	Bergvik skog AB, Trotzgatan 25 791 71 Falun
Axmar Bruk 1:51	Föreningen Hyttan Att: Ebbe Lundqvist Axmarstig 215 817 94 Axmar (Fastigheten förvärvad från Bergvik Skog Väst AB enligt köpekontrakt den 28.11.2008. Ännu ej beslutad och i laga kraft)
Ekonomisk karta:	14H4e
Läge:	Koordinater hyttbyggnaden: (ung. mitt i reservatet) X6770802 Y1572634
Areal:	Totalt ca 34,72 ha Skötselområde 1; 22,83 ha Skötselområde 2; 0,61 ha Skötselområde 3; 2,75 ha Skötselområde 4; 8,53 ha
Planbestämmelser:	Inga
Förvaltare och tillsyn:	Länsstyrelsen Gävleborg
Gräns:	Gräns framgår av begränsningslinje på bifogad beslutskarta, bilaga 1.

Skälen för beslutet

Bruksepoken under 1600–1800-talen har i stor utsträckning präglat Gästriklands kulturarv och i kustlandskapen har fisket och sjöfarten påverkat kulturmiljön. I Axmarbruk möts Bergslagen och havet och den gemensamma nämnaren för reservatet är järnet. I hamnen lossades malmen, på bruket förvandlades malmen till järn som åter skeppades ut från hamnen. Axmarbruk är en bruksmiljö som har genomgått många förändringar från den första hammaren 1671 tills järnproduktionen lades ner 1927.

Efter industriverksamhetens upphörande har exploateringstrycket varit lågt i Axmar och i havet har ingen muddring eller annan störande verksamhet förekommit. Även om många byggnader har rivits eller förfallit under 1900-talet har några också rustats och bevarats.

Spåren från brukets olika skeden finns fortfarande kvar och i havet finns en välbevarad undervattensvärld med lämningar från brukstiden. Beståndsdelarna i reservatet är havet, hamnen, hyttan och parken. I havet finns lämningar efter transporter och lastning och i hamnen finns lyftkran, sjöbod och magasin. På hyttområdet finns industribyggnader, vattenkanal och slagghögar. Inom parkområdet finns planterade lövträd, rester efter trädgårdar, byggnader, kanaler, dammar och ruiner. I hela området finns spår efter borttagna byggnader och underliggande strukturer från brukets olika skeden.

Grunden för reservatet är helheten med bruket och havet. Axmarbruks höga värde utgörs av den unika kombinationen av lämningar efter sjöfart och laster tillsammans med byggnader och andra spår efter det kustnära järnbruket.

Avgränsning

Axmarbruk har inte bara präglat bruksmiljön och hamnen utan även ett omfattande omland från Överhammaren i väster till Kusön i öster. Själva bruksområdet är också större än den del som ingår i reservatet. Bedömningen om var gränsen för reservatet ska dras har gjorts utifrån flera olika kriterier som:

- förekomsten av välbevarade byggnader och landskapsstrukturer som ingår i en geografiskt sammanhängande helhet,
- byggnadernas och miljöernas status och grad av ombyggnad, samt
- ägarförhållanden och ägarnas intressen.

Reservatets gränser kan komma att revideras.

Reservatet gränsar i havet mot Axmars naturreservat som innefattar delar av kuststräckan, vattnen samt öarna. Reservat bildades 1978 och området blev 2006 klassat som ett Natura 2000-område kallat Axmar-Gåsholma (SE0630166). Inom området finns förutom höga biologiska värden även en riklig förekomst av marinarkeologiska lämningar av högt värde. De närliggande natur- och kulturreservaten kommer att vara integrerade med varandra vad gäller besöksanläggningar, information med mera.

Vid lanseringen av kultur- och naturreservaten är det viktigt att hela området behandlas som en helhet där värdena lyfts fram oavsett om de finns inom kultur- eller naturreservatet.

Föreningen Hyttan

Allt område inom reservatet på land tillhör sedan 2008 föreningen Hyttan medan Bergvik Skog AB äger vattenområdet. Föreningen Hyttan är en ideell näringsdrivande förening vars ändamål enligt föreningens stadgar är att:

- aktivt bevaka frågor av gemensamt intresse för föreningens medlemmar och alla boende och verksamma i Axmar Bruk
- arbeta för bevarandet av den kulturhistoriskt värdefulla miljö som finns inom Axmar Bruk och tillhörande hamnområde
- i ett gränsöverskridande samarbete med kommuner, myndigheter, föreningar och företag utveckla Axmar Bruk till ett centrum för kulturturismen inom Hamrångebygden

Genom reservatsskyddet kan föreningens verksamhet stödjas och utvecklas.

Hot

Det finns inga kommunala planbestämmelser som skyddar Axmarbruk. Idag finns ett stort tryck på kommunerna att tillåta havsnära boende och det finns planer på avstyckning av mark för ny bebyggelse inom det brukspräglade närområdet.

Ett ökat antal boende innebär ett ökat utnyttjande av hamnen och vattnen med större risk för önskemål om muddring eller annan störande verksamhet. På lång sikt utgör landhöjningen också ett hot mot det maritima kulturarvet.

Om Axmarbruk inte skyddas finns risk att markerna växer igen, kanaler och dammar rasar samman, byggnader förfaller och de marinarkeologiska lämningarna förstörs.

Kulturmiljöprogram och miljömål

Syftet med kulturreseptatet Axmarbruk överensstämmer med intentionerna i länets kulturmiljöprogram (2005-2010). Allas tillgänglighet till kulturarvet utgör kulturmiljöprogrammets grundtema och att kulturarvet ska användas som en resurs har vidare betonats. Bruken och kusten är dessutom prioriterade områden. Kulturreseptatet bidrar även till att uppfylla miljömålen "God bebyggd miljö", "Ett rikt växt- och djurliv" samt "Levande kust och skärgård".

Föreskrifter

A. Föreskrifter enligt 7 kap. 5 § miljöbalken om inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden

Utöver vad som föreskrivs i andra författningar är det förbjudet att:

1. nyanlägga väg,
2. uppföra mast eller liknande anläggning,
3. nyanlägga vattenföretag som t.ex. att utföra ny vattenreglering eller anlägga nya vattenleder,
4. fiska med redskap som kan skada havsbotten och de marinarkologiska lämningarna,
5. bedriva militär övningsverksamhet,
6. upplåta mark för camping och husvagnsuppställning,
7. sprida bekämpningsmedel, gödselmedel, kalk eller växtnäringssämnen på grönområden,
8. plantera in eller sätta ut växt- eller djurarter som är främmande för miljön,
9. köra med tunga maskiner så att körsador uppstår, och
10. riva eller flytta byggnader.

Utöver vad som föreskrivs i andra författningar är det utan länsstyrelsens tillstånd vidare förbjudet att:

1. bygga om eller på annat sätt förändra väg,
2. framdra luft- eller markledning eller motsvarande i vatten,
3. bedriva täkt, gräva, schakta, borra, utfylla, övertäcka, spränga, dika, bygga om eller på annat sätt förändra dammar och kanaler, muddra, lägga upp massor eller utföra liknande handling,
4. utföra tillbyggnad eller yttre förändring av befintlig byggnad,
5. väsentligt ändra verksamhet i befintlig byggnad,
6. uppföra ny byggnad eller annan anläggning,
7. uppföra nya fasta stängsel,
8. anordna organiserad turism till känsliga marina miljöer, och
9. anordna upplag annat än tillfälligt i samband med reservatets skötsel.

Länsstyrelsen kan efter ansökan medge undantag enligt 7 kap. 7 § miljöbalken från föreskrifterna under A, om särskilda skäl föreligger.

B. Föreskrifter enligt 7 kap. 6 § miljöbalken om förpliktelse för ägare och innehavare av särskild rätt att tåla visst intrång

Ägare och innehavare av särskild rätt till fastigheter förpliktigas tåla att följande anordningar uppförs och åtgärder vidtas för att tillgodose syftet med reservatet:

1. utmärkning av reservatet,
2. anläggningar för besökande som t.ex. parkeringsplatser, markerade vandringsleder, markerade dykstigar eller liknande i vattnet samt uppställning av sopbehållare och sanitetsinrättningar,
3. uppsättning av skyltar/installationer eller annan form av information,
4. skötsel av mark och byggnader,
5. dokumentation och uppföljning av skötselarbetet, och
6. genomförande av undersökningar och dokumentation av brukets kulturarv samt om djur och växtarter, mark och vattenförhållanden.

C. Ordningsföreskrifter enligt 7 kap. 30 § miljöbalken om rätten att färdas och vistas inom reservatet samt om ordningen i övrigt inom reservatet

Utöver vad som föreskrivs i andra lagar och författningar är det inte tillåtet att:

1. beträda odlingar,
2. tälta eller ställa upp husvagn,
3. skada, plocka eller samla in växter, svampar och alger. Bär-, matsvamp- och blomplockning för eget behov är dock tillåten, med undantag för odlade, fridlysta och rödlistade arter,
4. göra upp eld,
5. störa hemfriden för de boende inom reservatet,
6. framföra motorfordon utanför befintliga vägar,
7. framföra båt med högre fart än 7 knop,
8. framföra vattenskoter,
9. medvetet skada eller störa djurlivet, undantaget det fiske som får bedrivas i reservatet,
10. bedriva verksamhet som inte är godkänd av förvaltaren och fastighetsägaren,
11. sätta upp tavla, skylt, affisch eller liknande eller göra inskrift, och
12. avlägsna eller skada kulturlämningar såsom stengrunder, vrak, slagg eller andra lämningar.

Föreskrifterna under punkterna A-C utgör inte hinder för de åtgärder som behövs för att uppnå syftet med kulturresevatet samt för reservatets vård,

skötsel och uppföljning. Inte heller utgör föreskrifterna hinder för en kulturturistisk utveckling som överensstämmer med reservatets syfte.

Andra föreskrifter och sakförhållanden som gäller för området

Hyttområdet med hyttan och slagghögarna, slottsplatsen och de marinarkeologiska lämningarna är skyddade som fornlämningar enligt 2 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Kulturresevatet gränsar till havs mot Axmars naturresevatet och Natura 2000-området Axmar- Gåsholma (SE0630166). Inom detta område finns välbevarade kulturhistoriska lämningar med anknytning till bruket. För verksamheter eller åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i Natura 2000-området krävs tillstånd enligt 7 kap. 28a-29 §§ miljöbalken. För Natura 2000-området finns en upprättad bevarandeplan med länsstyrelsens Dnr 511-9192-06, 00-001-064. Även om det primära syftet med naturresevatet och Natura 2000-området i första hand är att skydda de biologiska värdena så innebär detta att även de marinarkeologiska värdena skyddas. Syftet vad gäller tillgänglighet för allmänheten i den närliggande delen av naturresevatet överensstämmer med dem som gäller för kulturresevatet.

Strandskyddsbestämmelser gäller 300 meter från strandlinjen (ut i vattnet och inåt land). Strandskyddsbestämmelserna är till för att trygga förutsättningarna för allmänhetens friluftsliv och bevara goda livsvillkor på land och i vatten för växt- och djurlivet. Inom strandskyddet är en viss typ av exploatering förbjuden som exempelvis uppförande av ny byggnad. Byggnader som behövs för de areella näringarna som fisket eller jordbruket omfattas dock inte av detta.

Hela parkområdet inom kulturresevatet ligger inom riksintresset för naturvård kallat "Skärjeån". Detta riksintresseområde har också en utbredning långt väster om Axmarbruk och följer ån fram till havet.

Ärendets handläggning

Initiativet till att bilda kulturresevatet togs 2005 av Ebbe Lundqvist, ordförande i föreningen Hyttan. Föreningen var då erbjuden att överta en stor del av bruket från Bergvik Skog AB och anledningen till kontakten var att föreningen behövde ett långsiktigt stöd i omhändertagandet av kulturmiljön. Två utredningar av miljön i och kring bruket samt i havet gjordes 2006. Beslut och skötselplan har utformats 2009-2011.

Diskussion och överenskommelse med naturenheten vid länsstyrelsen om gränsdragning mot det redan bildade naturresevatet togs under 2009. Diskussionen handlade om att det fanns såväl höga biologiska som

arkeologiska värden inom naturreservatet. Avgörande för tillhörigheten till natur- eller kulturresevat är om det ena eller andra värdet är överordnat det andra. I Axmar har värdena lika stor betydelse och därför innebär överenskommelsen att skyddet inom naturreservatet även ska gälla de marinarkeologiska värdena. Vidare ska reservaten vara tillgängliga för allmänheten och lanseras som en helhet.

Reservatsarbetet har skett i nära samarbete med Ebbe Lundqvist från föreningen Hyttan.

Förslag till beslut och skötselplan sändes på remiss till berörda parter den 28 oktober 2010 och den 10 februari 2011. Samtliga remissinstanser tillstyrkte förslaget och synpunkter som har beaktats har inkommit från Länsmuseum, Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsenheten på Länsstyrelsen, Per Landström och Lena Sjöberg samt Föreningen Hyttan. Landström och Sjöberg har invänt att Föreningen Hyttan inte har förutsättningar att sköta reservatet. Vad Landström och Sjöberg har invänt medför ingen annan bedömning.

Länsstyrelsens bedömning och intresseprövning

Enligt 7 kap. 9 § miljöbalken får ett mark- eller vattenområde av länsstyrelsen förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. På sådant område ska bestämmelserna i 4-6 §§ tillämpas. Att det inom ett område finns en byggnad eller anläggning som är skyddad som byggnadsminne, kyrkligt kulturminne eller fast fornlämning enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. hindrar inte att området förklaras som kulturresevat.

Enligt 7 kap. 25 § miljöbalken anges att vid prövning av frågor om skydd av områden enligt detta kapitel ska hänsyn tas även till enskilda intressen. En inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelse i kapitlet får därför inte gå längre än som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses.

Enligt 7 kap. 30 § miljöbalken jämfört med 22 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. får länsstyrelsen meddela föreskrifter om rätten att färdas och vistas inom reservatet samt om ordningen i övrigt inom reservatet om det behövs för att tillgodose syftet med skyddet. Föreskrifterna ska gälla omedelbart, även om de överklagas.

Enligt 3 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. ska länsstyrelsen fastställa en skötselplan för ett kulturresevats långsiktiga vård. En skötselplan ska ingå i varje beslut om bildande av kulturresevat.

Axmarbruk är av stort värde för att bevara, bruka och utveckla ett kustanknutet järnbruk med ett biologiskt kulturarv och höga kulturhistoriska och marinarkeologiska värden. Därför bör området enligt länsstyrelsens uppfattning i enlighet med 1 kap. 1 § miljöbalken skyddas som kulturresevat enligt 7 kap. 9 § miljöbalken. Länsstyrelsen bedömer att behovet av allmänhetens tillgång till Axmarbruks kulturarv tillgodoses genom resevatsbeslutet.

Vidare anser länsstyrelsen att uppföra anläggning och utföra arbetsföretag enligt A, Föreskrifter, ej går att förena med syftet med resevatet som är att bevara, visa, bruka och utveckla Axmarbruk.

Länsstyrelsen bedömer att de positiva effekterna för det kulturhistoriska värdet och allmänheten är stora samt överväger de negativa dels för allmänheten, dels för berörda fastighets- och sakägare. I processen att bilda resevatet ingår som en del att i alla frågor göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen med den utgångspunkten att det ska finnas en rimlig balans mellan de värden som ska skyddas genom förbudet/inskränkningen och den belastning som förbudet/inskränkningen har på den enskilde. Länsstyrelsen anser att den avgränsning av kulturresevatet och de inskränkningar som gjorts av markanvändningen är nödvändiga, och att de inte går längre än vad som behövs för att uppnå syftet med resevatet. Vid avvägning enligt 7 kap. 25 § miljöbalken har länsstyrelsen funnit att föreskrifterna inte går längre än vad som krävs för att syftet ska uppnås.

En skötselplan enligt 3 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. är bilagd beslutet (bilaga 2).

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos regeringen (miljödepartementet) genom skrivelse till länsstyrelsen - Se bilaga 3.

Upplysning

Beslutet ska kungöras i länets författningssamling och föreskrifterna enligt C, Ordningsföreskrifter träder i kraft den dag som framgår av kungörelsen i länets författningssamling. Föreskrifterna enligt 7 kap. 30 § miljöbalken gäller därvid omedelbart, även om de överklagas.

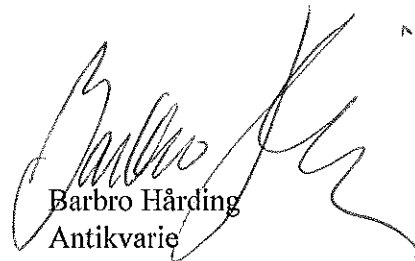
Länsstyrelsen får enligt 7 kap. 7 § miljöbalken meddela dispens från föreskrifterna för kulturresevatet, om det finns särskilda skäl för det.

Att orsaka skada eller bryta mot föreskrifterna som meddelats för kulturresevatet medför enligt 29 kap. 2 – 2 a §§ miljöbalken straffansvar.

Beslut i ärendet har fattats av landshövding Barbro Holmberg. I den slutliga handläggningen har även deltagit länsantikvarie Lena Landström, juristerna Elin Ruthström och Ann-Charlotte Nyman samt antikvarie Barbro Hårding, den sistnämnda föredragande.

Barbro Holmberg
Landshövding

Barbro Hårding
Antikvarie

Bilagor

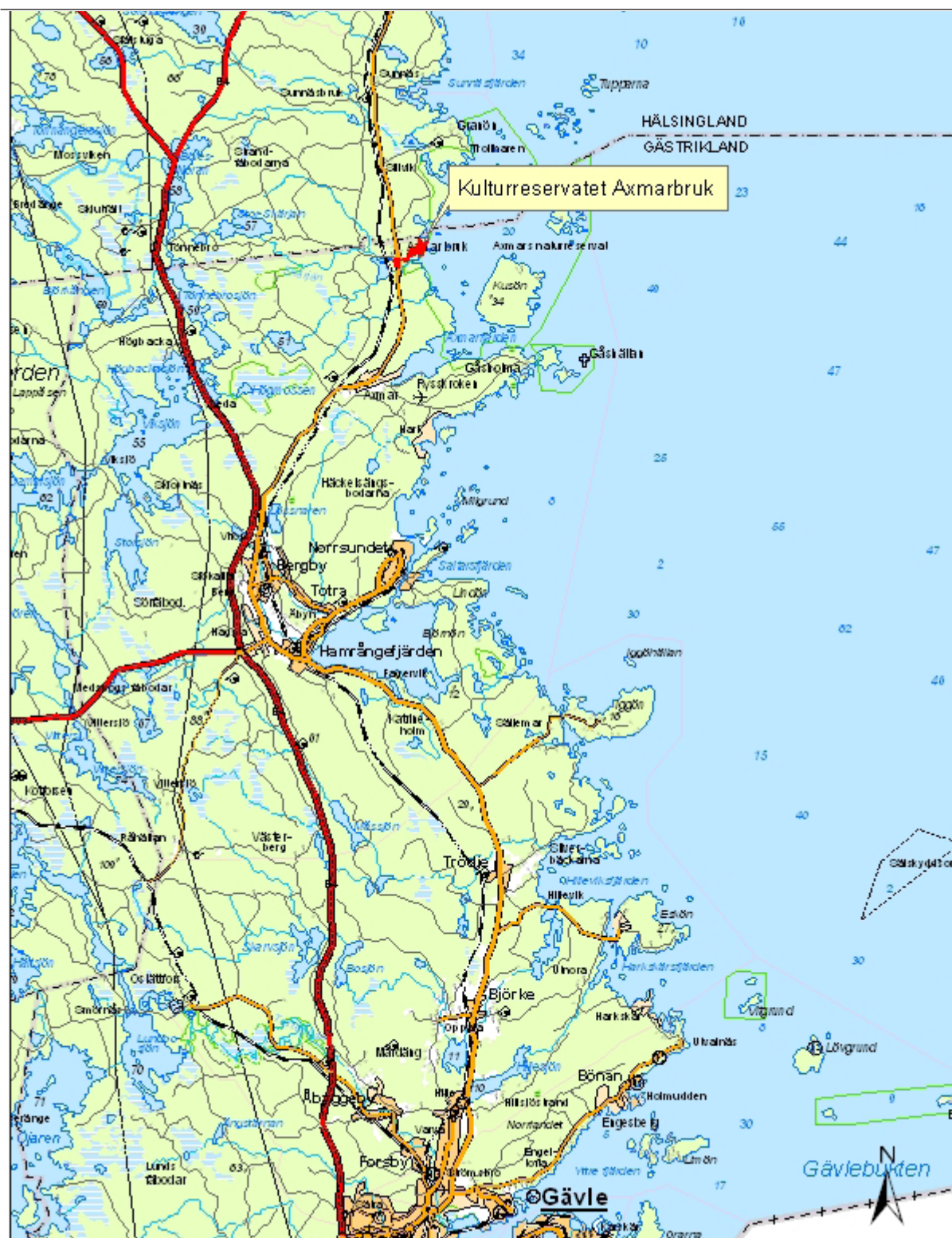
1. Kartor
2. Skötselplan
3. Hur man överklagar
4. Sändlista

Länsstyrelsen
Gävleborg

Kulturreseptatet Axmar bruk

Bilaga 1
Kartor

Karta 1. Översiktskarta, Skala 1:250 000.

© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

Kulturreservatet Axmar bruk

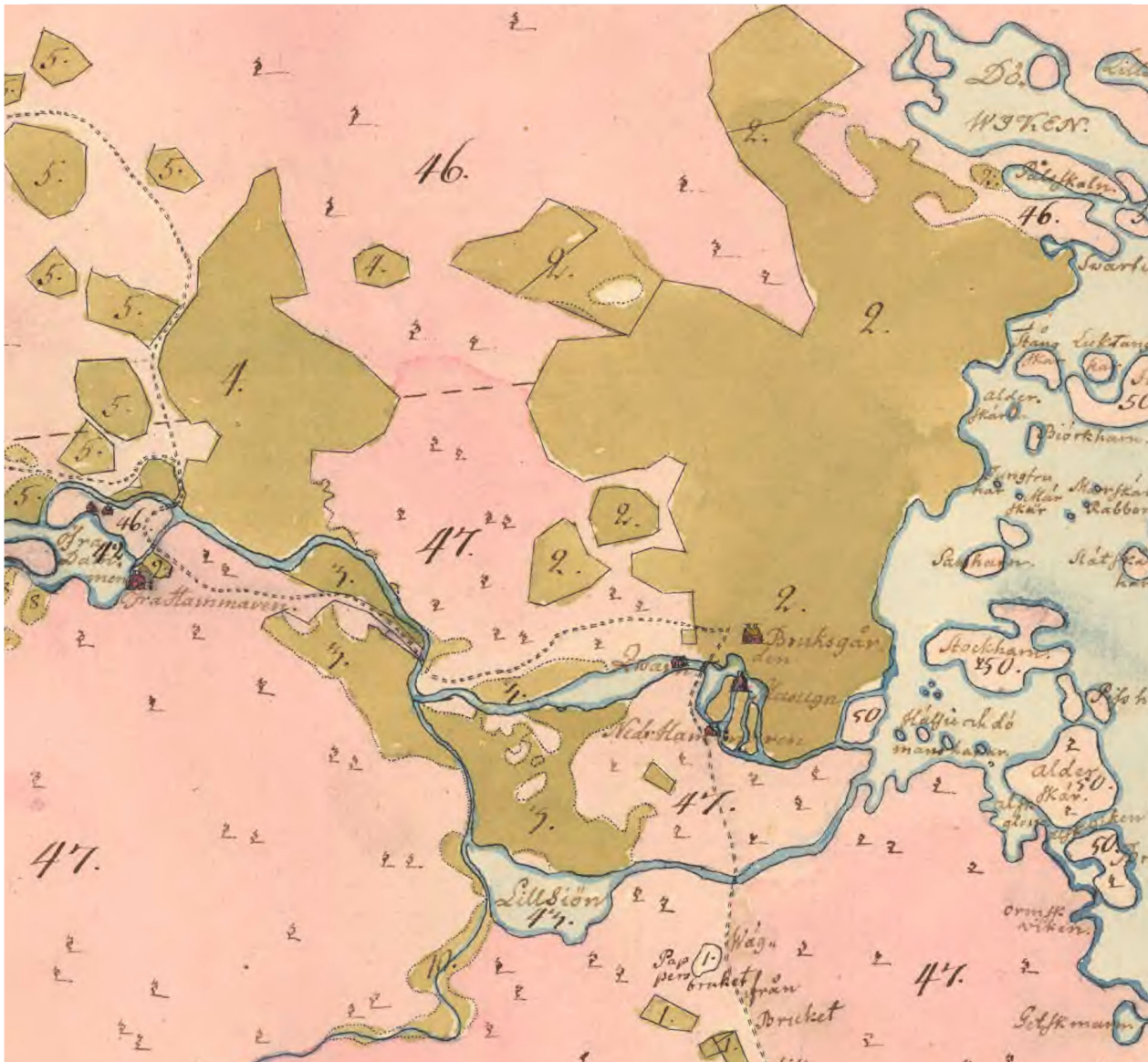
Bilaga 1. Kartor

Karta 2. Geometrisk avritning Hamrånge, Hille, Valbo, Ockelbo samt del av Ovansjö socknar. 1696. Del av karta.

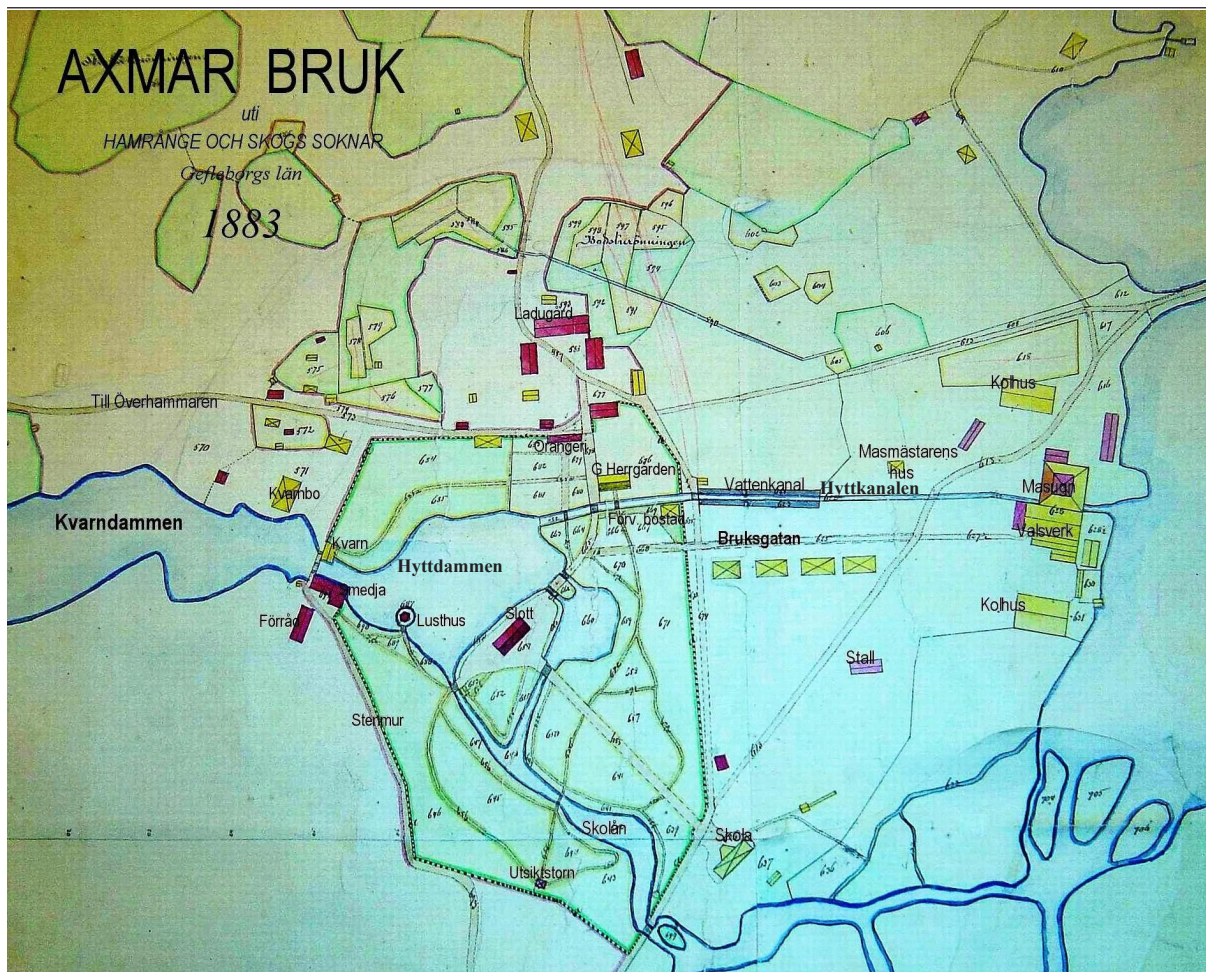
Länsstyrelsen
Gävleborg

Karta 3. Karta över Tönnebro och Granö byar med de så kallade Strandfäbodarna och Axmar bruks skogar. 1773. Del av karta.

Länsstyrelsen
Gävleborg

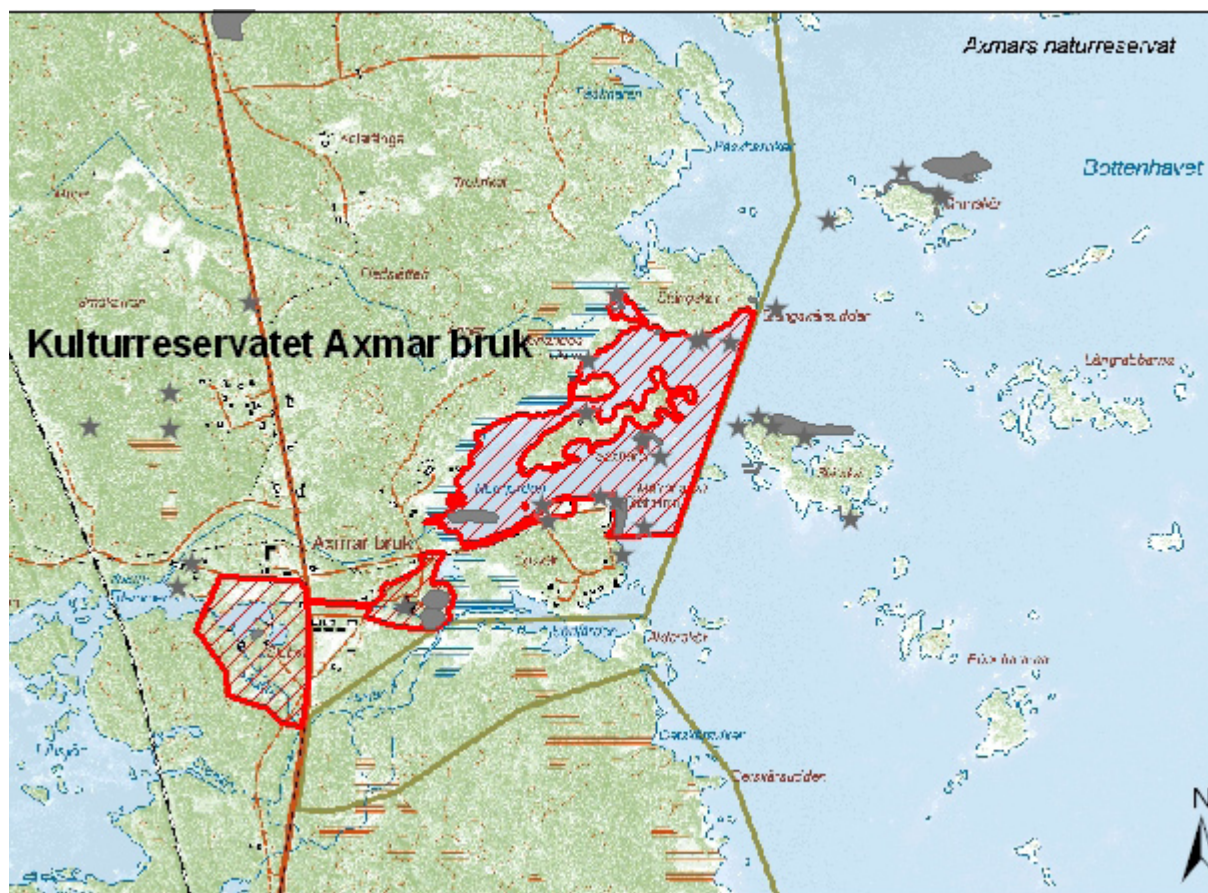
Karta 4. Karta över bruksområdet. 1883.

Länsstyrelsen
Gävleborg

Kulturresevat Axmar bruk

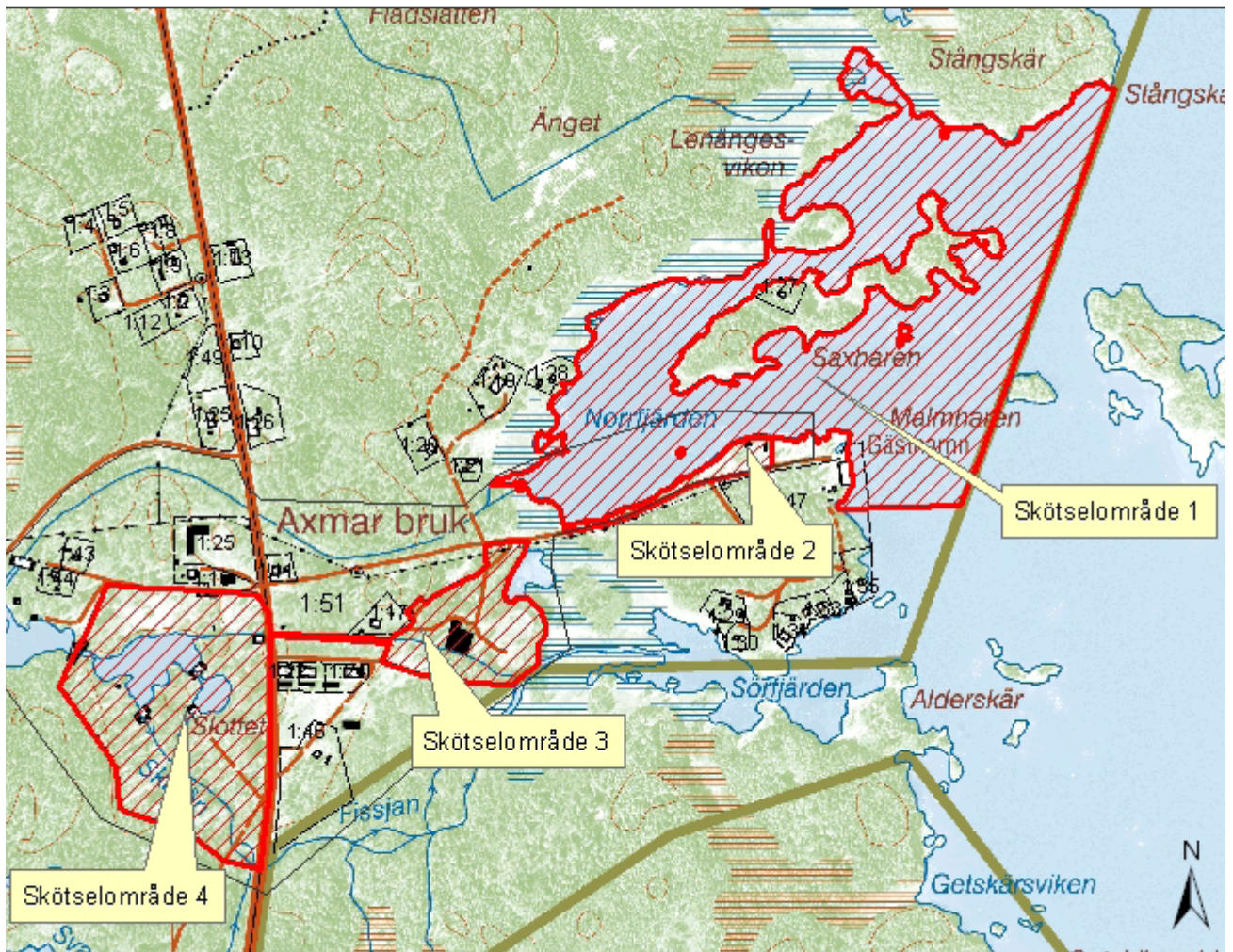
Bilaga 1. Kartor

Karta 5. Karta med fornlämningar markerade med grå fält och stjärnor. Skala 1:20 000.
© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

Karta 6. Beslutskarta. Skala 1:10 000.

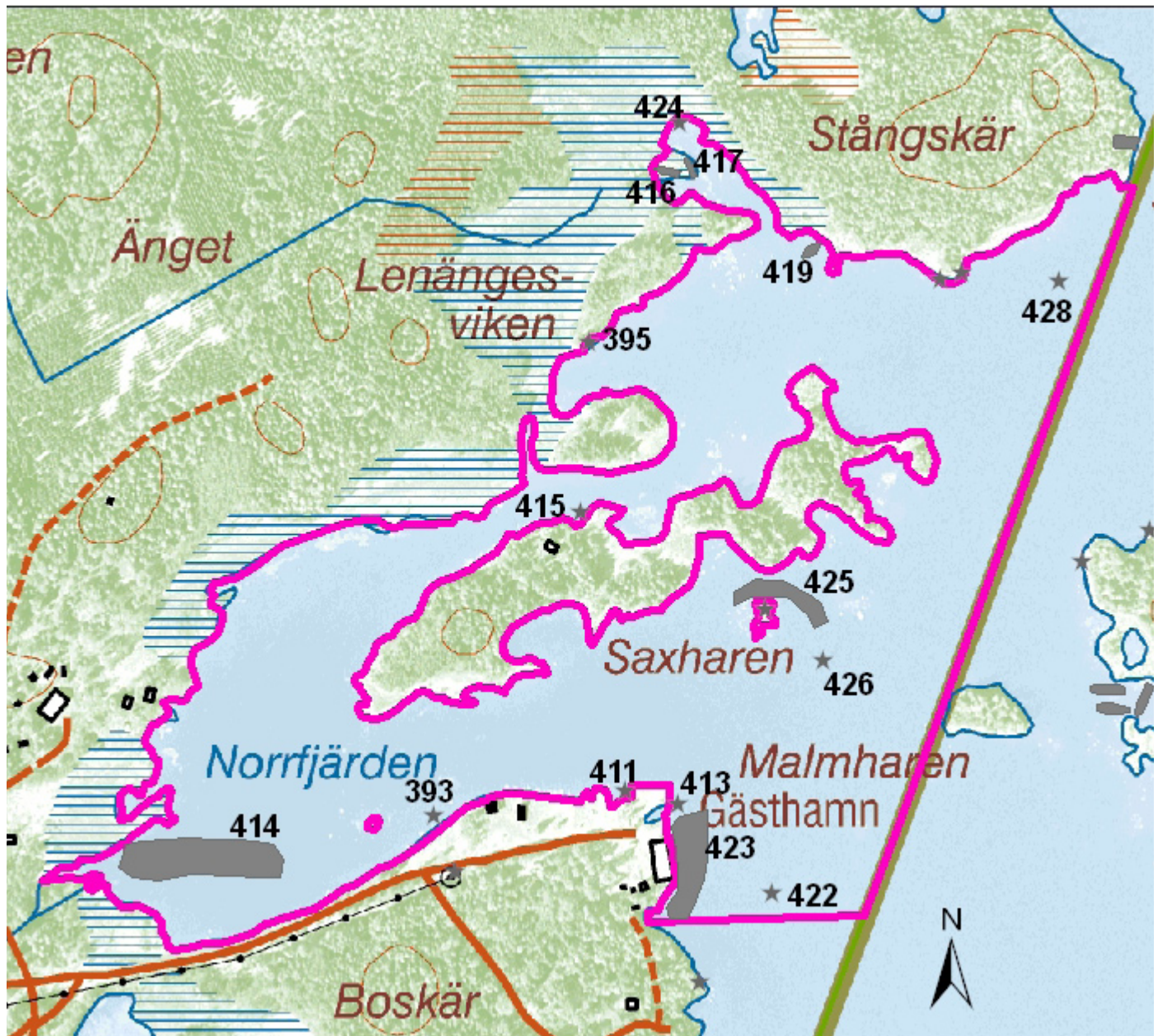
© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

Kulturresevat Axmar bruk

Bilaga 1. Kartor

Karta 7. Skötselområde 1. Skala 1:5 000. Fornlämningar markerade med fornlämningsnummer ur FMIS är markerade som gula områden och stjärnor.

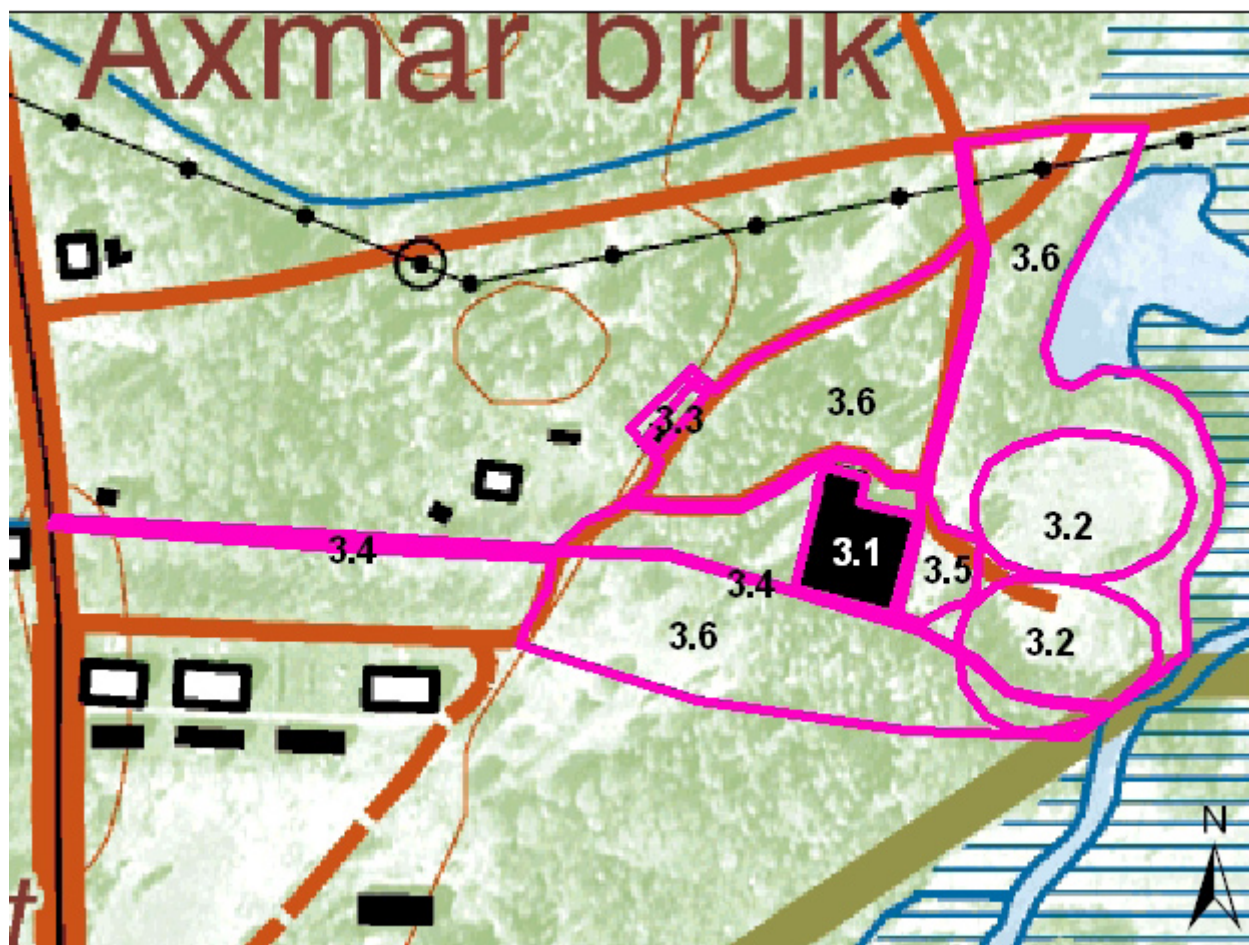
© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

Karta 8. Skötselområde 2. Skala 1:2 500.
© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

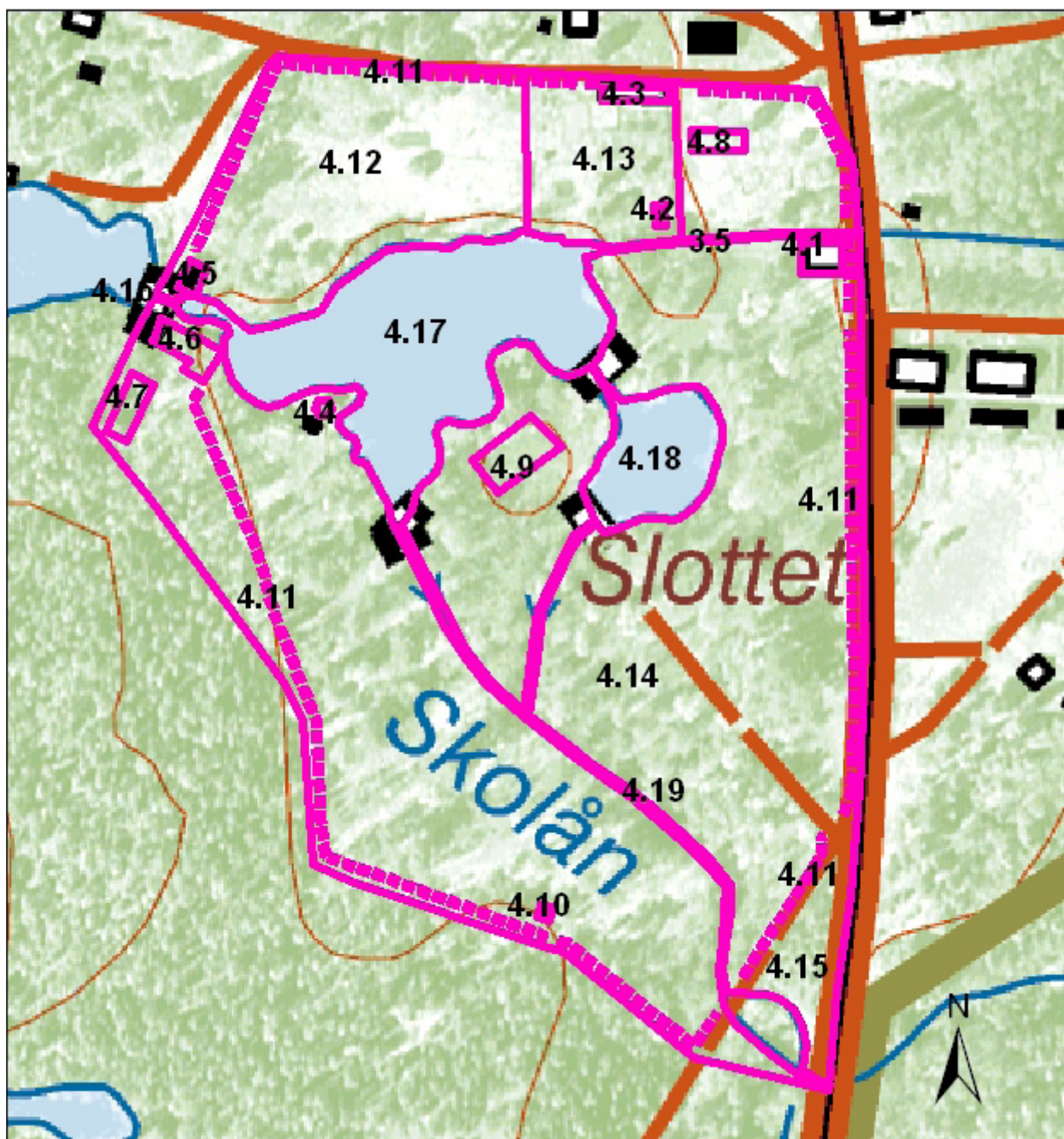

Karta 9. Skötselområden 3. Skala 1:2 500

© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

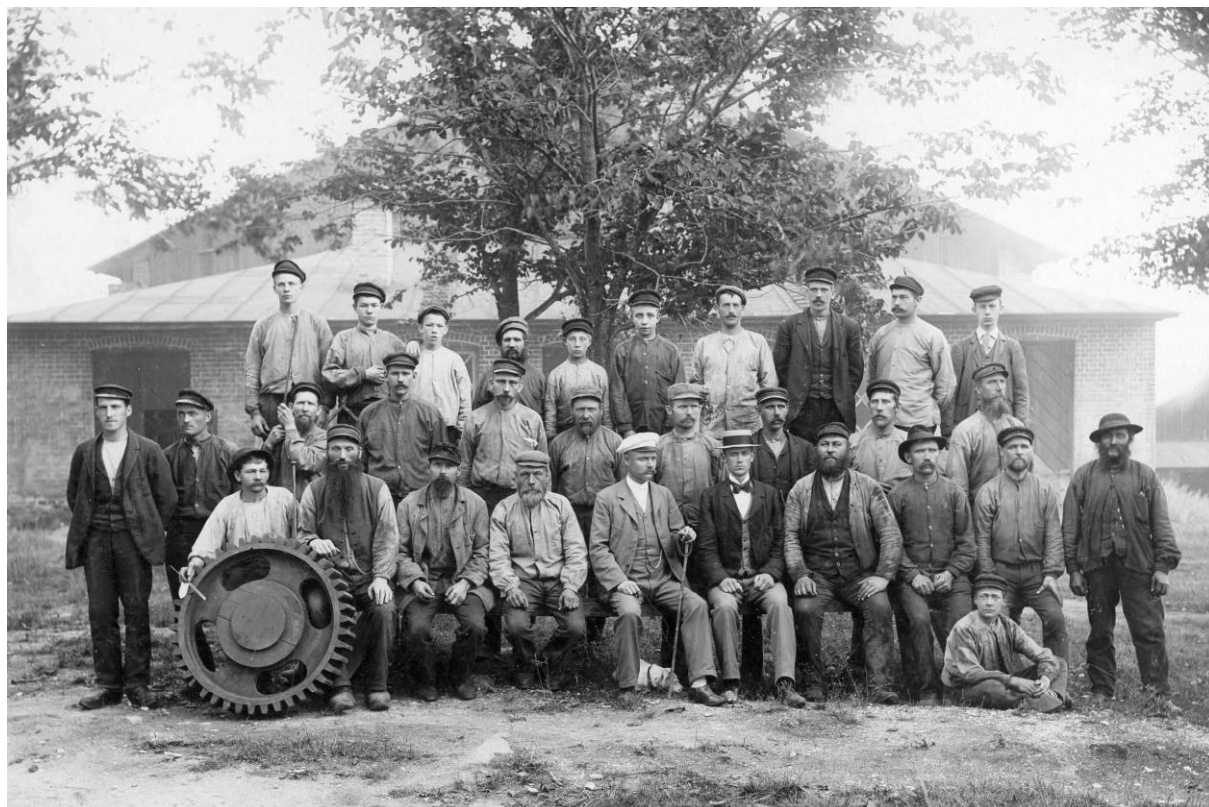
Karta 10. Skötselområde 4. Skala 1:2 500.

© Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Länsstyrelsen
Gävleborg

Skötselplan för kulturreseptatet Axmarbruk, Axmar bruk 1:51, Axmar bruk 1:1, Hamrånge socken, Gävle kommun, Gävleborgs län

Innehållsförteckning

Syftet med reservatet	s3
Beskrivning	s3
Bergslagen möter havet	
Läge	
Historik	
Bruksområdet	
Omlandet	
Det biologiska kulturarvet	
Det immateriella kulturarvet	
Tillgänglighet	
Skötsel av reservatet	s7
Övergripande mål	
Skötselområden	
Skötselområde 1. Havet	s7
Skötselområde 2. Hamnen	s9
Skötselområde 3. Industriområdet	s14
Skötselområde 4. Parken	s20
Skötselområde 5. Tillgängliggörande	s41
Tabell med skötselåtgärderna	s44
Inledande åtgärder	s47
Uppföljning	s52
Referenser	s53
Administrativa uppgifter	s54

I. Syftet med reservatet

Syftet med reservatet är att bevara, visa, bruka och utveckla en bruksmiljö där Bergslagen möter havet och där spåren av brukets historia från 1600-talet till början av 1900-talet är närvarande.

Detta innebär att:

- bevara ett landskap med byggnader, ruiner, marinarkeologiska lämningar och ett immateriellt kulturarv präglad av järnbrukets olika faser och processer
- visa ett kulturpräglad landskap genom att området och informationen ska vara tillgänglig, inspirerande och ge kunskap
- bruka landskapet med byggnader, ruiner och marinarkeologiska lämningar så att det kulturhistoriska värdet består och det biologiska kulturarvet blir gynnat
- utveckla området genom att det ska vara tillgängligt för pedagogisk, vetenskaplig och kulturturistisk verksamhet.

Syftet ska nås genom att:

- området skyddas från exploatering
- områdets bebyggelse och ruiner bevaras och brukas
- berättelserna bevaras och förs vidare
- kulturhistoriska och marinarkeologiska lämningar bevaras och görs tillgängliga
- det biologiska kulturarvet gynnas och tydliggörs
- information finns lättillgänglig
- området görs tillgängligt för pedagogisk, vetenskaplig och kulturturistisk verksamhet

II. Beskrivning

Bergslagen möter havet

Bergslagens kärnbygder är de gruv- och hytt-täta områdena i Närke, Västmanland och Dalarna men Bergslagen sträcker sig även in i Gästrikland, Värmland och Uppland. I Axmarbruk möter Bergslagen sin östra gräns vid havet. I Axmar är bruket och havet en sammanlänkad helhet, i hamnen lossades malmen, på bruket förvandlades malmen till järn som åter skeppades ut från hamnen. Förutom Axmarbruk finns i Gästrikland endast ytterligare ett bruk (Hilleviks masugn) som har legat i direkt anslutning till kusten. Här finns idag bara ruiner kvar av hyttan och de maritima lämningarna är få och oansenliga. Från järnbrukens storhetstid under 1600-1800-talen finns endast några få miljöer kvar och dessa har till stor del överlevt tack vare att de har fått ny användning inom besöksnäringen.

Läge

Axmarbruk ligger nära gränsen mellan Gästrikland och Hälsingland i det sedan medeltiden kända skogsområdet Ödmården. Avståndet till Gävle är 5 mil och till Söderhamn 3,5 mil (bilaga 1, karta 1). Landskapet är flackt och domineras av storblockig morän och vid kusten finns många grynnor, skär och öar. Fördelarna med läget i Axmar var vattenkraften från Skärjeån, transporterna över havet och den goda tillgången till skog lämplig för koltillverkning.

Historik

I dagens park anlades det första bruket år 1671. Då låg strandlinjen ca två meter över dagens strandnivå (landhöjningen är i Gästrikland ca 0,65 m/100 år) och det var här som Skärjeån rann ut i havet. I slutet av 1600-talet anlades även en hammare vid Överhammaren som ligger ca 1,5 kilometer uppströms från Axmarbruk. På 1720-talet brändes bruket av ryssarna medan Överhammaren undgick förstörelse. Efter härjningarna byggdes bruket upp igen och driften fortsatte med olika ägare. I mitten av 1800-talet var Axmarbruk föråldrat och moderniserades med ny rostugn, masugn och valsverk som byggdes vid den dåvarande strandlinjen ca 500 meter öster om det äldre bruket. Med en ny kanal leddes vattnet från det äldre dammsystemet till den nya hyttan. Det gamla bruket revs och i stället byggdes en ny herrgård med en engelsk park på platsen. Det gamla damm- och kanalsystemet fick nu tjäna som stämningsskapare i parken (bilaga 1, karta 2, 3 och 4). I hamnen och farleden utanför Axmar skedde under hela bruksperioden transporter, lossning och lastning av järnmalm och nyproducerat järn med hjälp av skepp och pråmar. Järnproduktionen lades ner 1927 och efter en period med tillverkning av tjära lades all industriverksamhet ner på 1940-talet. Därefter har exploateringstrycket varit lågt i Axmar.

Bruksområdet

Bruksepoken har i allra högsta grad påverkat miljön kring Axmarbruk. I bruksområdet, som har en radie av ungefär 0,5 km från hyttan, har det förutom industribyggnaderna funnits en mängd byggnader och konstruktioner för transporter, boende och olika biverksamheter. Under 1900-talet har en del byggnader flyttats, förfallit eller rivits medan andra har rustats och bevarats. I havet har sjunkna skepp, tappade laster och kastat skräp lagrats på botten i lager på lager och det finns en välbevarad undervattensvärld med kulturlager och lämningar från brukstiden (bilaga 1, karta 5). Det är den steniga och svårnavigerade farleden till Axmar som var orsaken till att många båtar har förlist på vägen till eller från bruket.

Omlandet

Axmarbruk har även präglat miljö och människor inom ett mycket större område än själva bruksområdet både på land och till sjöss. De marinarkeologiska lämningarna sträcker sig ungefär 5 km ut från kusten. Det fanns ett varv i Gåsholma (ca 5 km från bruket) för pråmar och båtar tillhörande bruket. De boende på Kusön (ca 3 km från bruket) var involverade genom att de levererade fisk och kol till bruket. Idag är varvet nedlagt men på Kusön finns en välbevarad småskalig miljö med enkla stugor, skola och hävdade marker. Överhammaren som består av ruiner efter en hammare med två härdar samt en del bevarade smedsbostäder ligger ca 1,5 km uppströms med en avskiljande skog mot Axmarbruk.

Kulturreseptatet gränsar i öster till Axmars naturreservat som innefattar delar av kuststräckan, vattnen samt öarna. Detta reservat bildades 1978 och området blev 2006 klassat som ett Natura 2000-område kallat Axmar-Gåsholma (SE0630166). De marinarkeologiska lämningarna med anknytning till bruket finns också inom naturreservatet. Naturreservatet beskrivs som det största sammanhängande någorlunda oexploaterade skärgårdsområdet längs södra bottenhavskusten. Området domineras av barrblandskog med inslag av löv och bitvis ädellövträd och har goda häckningsområden för mås- och viltfågel.

Det biologiska kulturarvet

De många ädla lövträden i parken och alléträden vid vägarna är bevarade från det sena 1800-talet. I parken finns flera exempel på förvildade odlade växter framför allt i närheten av orangeriet. Dessutom visar förekomsten av främmande arter vid stränderna påverkan från sjöfartens barlast.

Det immateriella kulturarvet

Många människor har haft anknytning till bruket under århundradena och de fysiska spåren är påtagliga. Men minst lika viktiga är berättelserna om livet vid bruket eller på pråmar och fartyg. En del av det immateriella kulturarvet finns nedtecknat medan annat bara lever vidare så länge minnet finns kvar. Det finns också teckningar och foton bevarade.

Tillgänglighet

Axmarbruk är idag en plats som lockar turister. Föreningen Hyttan arrangerar olika slags evenemang i hyttan och parken framför allt under sommarhalvåret. Föreningen bedriver även pedagogisk verksamhet riktad till skolan. Under vintern sover området en törnrosasömn men parken är öppen året runt och isarna är ibland lämpliga för skridskoåkning. Sommaren 2010 invigde projektet ”Blue parks” med medverkan av Statens Maritima Museer, Länsmuseet Gävleborg samt Naturvårdsverket en båt-/paddelstig. Här görs platser med höga

biologiska och marinarkeologiska värden i både kultur- och naturreservaten
kända och tillgängliga.

III. Skötsel av reservatet

Övergripande mål

Den mystiska och skugglika stämningen i Axmar ska bestå. Det ska fortsätta vara en plats med berättelser kring en spännande historia. Kulturreseptatet ska vara tillgängligt och lockande för besökaren, forskaren och eleven. Här ska den imposanta hyttan, pampiga lövträd, fantasieggande tomrum, inbjudande ruiner och en svårnavigerad kust ruva över hemligheter. Besökaren ska känna stämningen och upptäcka att dagens landskap är fullt av spår efter något storslaget – som är borta men ändå närvarande. I Axmar ska det finnas utrymme för kulturturistiska aktiviteter där kulturmiljön ska bevaras genom ett varsamt brukande.

Reservatet ska skyddas mot exploatering och bebyggelsen, ruinerna, kulturhistoriska lämningar på land och till sjöss ska bevaras genom att vårdas, visas och brukas varsamt. Berättelserna ska föras vidare och det biologiska kulturarvet ska gynnas och visas. Det ska vara lätt att hitta information och kulturreseptatet ska tillsammans med de närliggande naturreservaten vara ett gemensamt besöksmål med höga kulturhistoriska och biologiska värden.

Skötselområden

Hela området har delats in i fyra geografiska åtskilda skötselområden (Bilaga 1, karta 6). Ett femte skötselområde handlar om tillgänglighet.

Skötselområde 1. Havet (22,83 ha)

Beskrivning

Havsområdet begränsas av Boskärs norra strandlinje och omfattar Norrfjärden, vattnen runt Saxharen och söder om Stångskär samt begränsas i öster av gränsen mot naturreservatet (Bilaga 1, karta 7). I reservatsområdet finns

marinarkeologiska lämningar i form av fartygslämningar, vrak av pråmar, ankare, ballastplatser, kulturlager, moringar och stenkistor. Lämningarna hör samman med transporter och lastning av järnmalm och andra produkter till och från bruket. På grund av den förhållandevis grunda kusten kan många av lämningarna ses från ytan medan andra kräver dykning för att upplevas. Landhöjningen har medfört att några av vraken i vissa fall tangerar vattenytan och att moringar som förut fanns i direkt anslutning till vattnet på vissa ställen ligger en bit upp på land. Enligt muntlig uppgift från marinekologen Peter Hansson är de marinbiologiska värdena låga inom kulturreseptatet.

Inom området finns sammanlagt 15 fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt Lagen om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950 2 kap. 1 §). Fornlämningarna är:

RAÄ393	Moringar; 2 st., runda, på stenblock ca 1 m över vattenytan.
RAÄ395	Moring, 1 st., rund på stenblock ca 4 m från strandkant, utanför syns blå slagg.
RAÄ411	Stenkista; rektangulär ca 6x4m, dendrokronologiskt daterad till 1750, platsen är utmärkt som lastageplats på 1883-års karta.
RAÄ413	Fyndplats för järnankare; 2 m långt, bärgades på 1970-talet och förvaras idag vid hyttan.
RAÄ414	4 (eventuella) stenkistor; sannolikt rester från flottningsepoken. På ekonomiska kartan från 1950-talet är en "vattenled" markerad på platsen.
RAÄ415	Vrak av pråm; Uppgift om vrak av pråm begravd under muddringsmassor.
RAÄ416	Fartygslämning; ca 13x5 m. Ligger till största delen ovan vattenytan.
RAÄ417	Vrak av pråm; ca 20x5 m. Ligger strax under vattenytan och är överväxt med vass.
RAÄ419	Fartygslämning; ca 19 m långt, ligger mellan 0,8-1,5 m under vattenytan med fören mot land. Osäkert om förlisning eller medvetet sänkt. Del av virket dendrokronologiskt daterat till 1810.
RAÄ422	Fyndplats för järnankare; Tre ankare som bärgades på 1970-talet.
RAÄ423	Uppgift om kulturlager; 80x30 m där kritpipor, flaskor med mera har hittats.
RAÄ424	Uppgift om fartygslämning; pråm ca 20x5 m.
RAÄ425	Uppgift om ballastplats; ca 70x10 m där keramik, glas och kritpipor har påträffats.
RAÄ426	Uppgift om ankare; okänd typ.
RAÄ428	Uppgift om ankare; mindre järnstocksankare.

Långsiktiga mål

Området är skyddat, tillgängligt och bevarat. De lämningar som är lättillgängliga och pedagogiska att visa är synliga. Lämningarna i Lenängsviken (RAÄ 416 och 417) är synliga och tillgängliga via spång från land.

Årliga mål

Vass och växtlighet kring lämningarna i Lenängsviken (RAÄ 416 och 417) har röjts undan och spången setts över.

Inledande åtgärder

Lämningarna i Lenängsviken (RAÄ 416 och 417) röjs fram och det ordnas en spång så att man kan nå dem från land.

Skötselområde 2. Hamnen (0,61 ha)

Inom reservatsområdet i hamnen finns en magasinsbyggnad, en sjöbod och en lastkran samt en strandzon med kaj, gräs och enstaka träd (Bilaga 1, karta 8). Här finns flera växter som har kommit till Axmar med sjöfarten.

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fanns här ytterligare ett magasin och en järnväg som förband hamnen med hyttan. Vid om- och tillbyggnad av hamnen har slagg från hyttan använts som utfyllnadsmassor.

2.1 Strandzon och kaj

Beskrivning

Längs efter Boskärs norra strand vid Norrfjärden finns ett område med gräs, sly och enstaka träd samt en enkel träkaj. Kajen används av hamnföreningen till förtöjning av småbåtar. Vid strandkanten kan rester efter äldre ankringsplatser ses.

Med sjöfarten har också flera växter kommit till Axmars strandområden och enligt biologen Peter Ståhl är exempelvis vit och gul sötväppling, humleluzern

och den rödlistade sanddraban exempel på detta. Här finns också fjällgröe (sällsynt i Gävleborgs län) som kan ha kommit med kalk eller malm till bruket. Vidare växer strandflokkan i området. Den är vanlig på havsstränder i hela området och har troligen kommit in med barlast som tippats i havet. Växten har nu spritt sig runt Östersjön men är fortfarande vanligast kring primärfyndet i Hamrånge.

Långsiktiga mål

Området är öppet och tillgängligt med mager jord. De växter som har en kulturhistorisk bakgrund är bevarade och har en gynnsam utveckling. Området är fritt från träd, busk och sly och gräset är slaget. Kajen är bevarad och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Kajen används av hamnföreningen till förtöjning av småbåtar och verksamheten inkräktar inte på områdets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Kajen har årligen setts över och underhållits vid behov. De växter som har en kulturhistorisk bakgrund har bevarats och gynnats. Området har varje år blivit slaget efter att växterna har hunnit fröa av sej. Det har också årligen rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Växtlighet och jord har kontinuerligt hållits undan från kajen. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Sly, busk och vass tas bort och gräset slås. Växtlighet och jord som ligger an mot kajen tas bort. Området rensas från skräp. Det bortrensade förs undan. En anordning som förhindrar biltrafik på grönområdet väster om bläckhornet sätts upp.

2.2 Lastkran

Beskrivning

Längst ut vid kajens nordöstra ände i hamnen finns en lastkran konstruerad av järn med inslag av trä vid plattformar och följare. Kranen står på tre fundament av gjuten betong och är utrustad med vajrar och spel, elmotor har tillkommit på senare tid. Lastarmen är ca 7 meter. Kranens tidigare vändradie hämmas av ett träräcke på den bryggkonstruktion som ligger i anslutning till vattnet bredvid kranen. Dess äldsta delar är kvar från den kran som fanns på platsen 1910. Då var lastkranen försedd med ett hus och användes vid omlastning från fartyg till järnvägsvagnar som rullade från hamnen och upp till hyttan (uppgifter från Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Lastkranen är bevarad och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Kranen står på stabil grund och är säkrad så att ingen skadas.

Årliga mål

Lastkranen har årligen setts över och underhållits vid behov. Växtlighet och jord har kontinuerligt hållits undan från kranen. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Kranen restaureras genom att samtliga trädetaljer byts ut. Ytrost tas bort på metalldelarna som därefter rostskyddsbehandlas och målas.

2.3 Sjöbod

Beskrivning

Sjöboden är belägen i en flack sluttning vid vattnet på Boskärs norra sida. Grunden består av betongplintar med mellanliggande träpanel. Byggnaden har en regelstomme klädd med stående panel som målats med faluröd slamfärg. Byggnaden, som är fönsterlös, har centralt placerade svartmålade portar på var kortsida. Taket är ett sadeltak klätt med ondulin. Det går tydligt att avläsa sjöbodens tidigare funktion då den räls som användes till upptagning av båtar finns kvar i byggnaden. Huset byggdes förmodligen på 1800-talet. Huset används för närvarande till förråd (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Byggnaden är bevarad och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta och dörrarna är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset används till förråd, utställningar och/eller båt-/kanotuthyrning vilket inte inkräktar på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund och dörrar har årligen setts över och underhållits vid behov. Växtlighet och jord har kontinuerligt hållits undan från grunden. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Fasaden rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Sly nära fasaden tas bort. Det bortrensade förs undan.

2.4 "Bläckhornet", magasin

Beskrivning

Bläckhornet är belägen i en flack sluttning vid vattnet på Boskärs norra sida. Byggnadens norra sida gränsar till en bryggkonstruktion i anslutning till vattnet. Kringliggande marknivå har sänkts och delvis ersatts med stenkross. Byggnaden är utförd i liggtimmer med släthuggna knutar. Sockeln är klädd med stående lockpanel, i övrigt består fasaden av synligt konstruktionstimmer med utanpåliggande följare. Fasaderna är målade med faluröd slamfärg. Byggnaden har ett smärre antal små fönstergluggar. En gångbrygga leder fram till en svartmålad entréport. Taket har tältaksutseende med fyra takfall och täcks av ondulin. Taket är försett med hänggrännor som har utlopp mot vattnet i norr. På norra sidan vid bryggan finns ett kallförråd för fiskeriredskap (Bertilsson, Wallin, 2010).

Magasinsbyggnaden är från 1700- eller 1800-talet. Huset används som förråd och sommartid till foto- eller konstutställningar. På 1990-talet genomgick byggnaden en modernisering invändigt för att anpassas till användningen som galleri.

Långsiktiga mål

Byggnaden är bevarad och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, ventilationsöppningarna är hela och dörrarna är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset används som informationscentral och utställningslokal vilket inte inkräktar på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund, ventilationsöppningar och dörrar har årligen setts över och underhållits vid behov. Hängränna har årligen rensats. Växtlighet och jord har kontinuerligt hållits undan från grunden. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

En grundlig skadegenomgång görs av byggnadens bas under ytterpanelen. Rötskadade delar av panel och liggtimmer i fasaden byts ut. Fasaden tätas, rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Marken sänks där den har kontakt med fasadpanelen och växtlighet och föremål som förvaras i anslutning till nedre delen av panelen tas bort. Det bortrensade förs undan.

Skötselområde 3. Industriområdet (3,23 ha)

År 1861 invigdes den nya hyttan med masugn, rostugn, valsverk, två kolhus och flera mindre byggnader invid stranden i Skalviken. En järnväg som förband hyttan med hamnen har också funnits i området. Idag har Skalviken blivit ett kärr avsnött från havet genom landhöjningen. Av byggnaderna finns hyttbyggnaden kvar med slagghögar, en vattenkanal, ett system av mindre vägar och källarförråd i omedelbar närhet. I markerna finns fortfarande spår efter byggnader som har försvunnit. På hyttans östra sida finns en parkeringsplats med fem toaletter (bilaga 1, karta 9).

3.1 Hyttan

Beskrivning

Av de industribyggnader som uppfördes vid Skalvikens strand på 1860-talet finns hyttbyggnaden kvar (RAÄ 146). Byggnaden ligger på plan mark i anslutning till den grävda Hyttkanalen. I direkt anslutning till den nuvarande byggnaden fanns förr ett valsverk som revs under slutet av 1800-talet. Järnproduktionen lades ner 1927 och på 1940-talet framställdes här tjära. Hyttan renoverades på 1970-talet. Byggnaden används idag till pedagogisk

verksamhet, utställningar och kulturevenemang eller hyrs ut för privata ändamål som fester och liknande.

Byggnaden består av tre högdelar; 1) masugn, 2) rostugn och 3) tjärkokeri. Högdelarna är sammanbyggda med lägre partier. På hyttbyggnadens olika delar är samtliga dörrar och portar av trä målade i brun färg med tjära och kimrök. Taken på de olika byggnadsdelarna har varierande utformning och är klädda med korrugerad svartmålad plåt (Bertilsson, Wallin, 2010).

Invändigt har byggnaden en öppen planlösning. De tydligast framträdande industriella delarna i hyttan är masugn, rostugn och tre tjärugnar. Det finns också en del utrustning från järn- och tjärframställningen kvarlämnat men i övrigt har den industriella miljön ”städats upp” och det befintliga jordgolvet byggts över med trägolv (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Byggnaden är bevarad i gott skick och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taken och väggarna är täta, fönster och fönsterfoder hela, luckorna täta, skorstenen hel och dörrarna i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Ett trägolv täcker jordgolvet i de delar av hyttan som är tillgängliga för besökare. Hyttan används för pedagogisk och kulturturistisk verksamhet vilket inte inkräktar på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund, väggar, fönster, luckor, dörrar, skorstenen och övriga beståndsdelar i byggnaderna har setts över årligen och underhållits vid behov. Häng- och ståndrännor har rensats två gånger per år. Växtlighet och jord har kontinuerligt hållits undan från grunden. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Avvattningen från tjärkokeriets tak ses över. En hängränna sätts upp. Saknade järnband på rostugnens skorsten ersätts och växtlighet på skorstenen tas bort. Mätpunkter sätts upp för att kontrollera om skorstenens lutning förändras. Mosstillväxt på tak och hängrännor tas bort.

Samtliga fönster och fönsterkarmar rengörs, kittas och målas. Fönster och fönsterkarm i den östra fasaden justeras. Saknad jalusilucka ersätts. Vittrade och rötskadade delar av träfasad och fönsterluckor byts ut. Fasaden rengörs och målas. Ytrost tas bort på metalldelarna som därefter rostskyddsbehandlas och målas. Vittrat slagg- och lertegel som har negativ påverkan på stabiliteten i

konstruktionen ersätts med samma material. Vittrat material städas bort. Tidigare felaktiga kalkbrukslagningar görs om. Jord och växtlighet mot fasaderna tas bort. Det bortrensade förs undan.

Sot och organiskt material i och utanför ugnarna tas bort. Sprickan i masugnens bas kontrolleras.

3.2 Slagghögar

Beskrivning

Strax öster om hyttan finns två slagghögar (RAÄ 146). De är 40 respektive 15 meter långa och mellan en och fyra meter höga. De har tidigare varit betydligt högre vilket kan ses på foton från sekelskiftet. Slagg har tagits som utfyllnad i hamnen och vid vägbyggen i området. Slaggen är till största delen grå till gråsvart men även mer glasartad blå-grön slagg förekommer. Det finns också slaggvarp mellan ån och slagghögarna.

Långsiktiga mål

Slagghögarna är synliga och tydliga och högarna liksom området kring dem är fritt från träd och sly.

Årliga mål

Marken på och runt högarna har hållits fri från buskar, träd och högt gräs genom att årligen slås och röjas. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Sly och träd tas bort från marken runt slagghögarna. Det bortrensade förs undan.

3.3 Jordkällare

Beskrivning

Intill en av vägarna i en skogsbacke i anslutning till hyttbyggnaden finns en sammanhängande länga med källare på rad. Längan ligger i en tvär sluttning

och har sex inbyggda källare murade med slaggsten och lertegel. Fasaden mot sydöst består av stående lockpanel som målats med faluröd slamfärg. Endast en liten del av fasaden, bestående av slaggsten kan ses på den nordvästra sidan av byggnaden. Sadeltaket är klätt med korrugerad svartmålad plåt. Dörrarna består av stående panel målad med svart färg och har utanpåliggande bandgångjärn. Interiören består av ett förrum och ett källarutrymme. Mellan utrymmena finns en avgränsande dörr (Bertilsson, Wallin, 2010).

Några av källarna används som förråd. Det har funnits fler källare i området men dessa består idag till största delen av ruiner.

Långsiktiga mål

Jordkällarna står på stabil grund med fungerande dränering, taken är täta, dörrarna och väggarna är i gott skick och så underhållna att källarnas kulturhistoriska värde består. Originaldetaljer finns kvar. Förrådens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Källarnas träväggar och tak är fria från växtlighet och jord. Källarna används som förråd antingen av föreningen Hyttan eller av föreningens hyresgäster.

Årliga mål

Tak, grund, väggar, dörrar och murar har årligen setts över och underhållits vid behov. Växtlighet och jord mot panel och murverk har kontinuerligt hållits undan. Sly har tagits bort och gräset runt källarna har varje år slagits ner. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Rötskadad träpanel byts ut och träpanelen rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av målarfärg bibehålls. Marknivån mot panel, dörrar och murverk tas ner. Sly runt förråden tas ner. Det bortrensade förs undan.

3.4 Hyttkanalen

Beskrivning

Denna del av kanalsystemet går till hyttbyggnaden och byggdes under 1800-talet för att förse den nya hyttan med vattenkraft. Kanalen är ca 4 meter på det bredaste stället. Djupet är vid högvatten ca 1 meter.

Från Sågdammen i slottsparken leds vattnet i en kanal förbi trädgården vid orangeriet, platsen för gamla herrgården och gula villan. Kanalen fortsätter vidare under riksvägen där vattnet leds genom en cementtrumma som vid inflödet har ett enkelt flödesreglage med brädor. På östra sidan av riksvägen har kanalen byggts upp med en jordvall och stensatts på yttersidorna. Där stensättningen slutar har tidigare en trätrumma tagit vid. Denna låg tidigare nedgrävd hela vägen till hyttbyggnaden. I dagsläget återfinns ingenting av den underjordiska trumman förutom den smala bäck som, via en trumma i järn genom en vägbank, rinner vidare mot hyttbyggnaden. Rester efter en spetlucka och järnringar är det enda som idag vittnar om hur vattnet leddes in i trumman och ner mot hyttan. Här rinner vattnet genom hyttan och därefter genom en utloppskanal med stensatta kanter i 50-75 meter innan vattnet tillåts ta sin egen väg ut i Fissjan/Sörfjärden (Bertilsson, Wallin, 2010).

Kanalen korsas av två träbroar som ligger inom den muromgärdade slottsparken. Den ena leder stigen från slottsplatsen till orangeriet och den andra förbinder gula villan med platsen för gamla herrgården. Ytterligare en träbro finns i anslutning till hyttbyggnaden. Bron vid hyttkanalens inlopp från Sågdammen som leder från slottsplatsen till orangeriet är bred och utförd i rundtimmer och plank. Bron saknar räcken men pollare i gjutjärn finns lagrade i anslutning till bron. Bro nummer två ligger i nära anslutning till Förvaltarbostaden, bro nummer tre ligger i anslutning till hyttbyggnaden. Dessa är utförda som gångbroar med rundtimmer och brädor och har räcken (Bertilsson, Wallin, 2010).

Grova lövträd växer intill kanalen nedströms riksvägen.

Långsiktiga mål

Kanalen är i gott skick och är väl synlig med bevarade strukturer. Vatten strömmar genom kanalen och ner genom hyttan. Vattenfåran och broarna är väl underhållna med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värden. Originaldelar finns kvar. Kanalens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Kanalens stränder, broar och brofundament är fria från sly, träd och buskar.

Årliga mål

Kanalen och broarna har årligen setts över och underhållits vid behov. Varje år har kanalens stränder och broar röjts från sly och kanalen rensats från växtdelar och skräp. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Sly, ris och trädgårdsavfall röjs och tas undan från kanalen och broarna. Träd nära kanalen tas bort. De stensatta delarna av kanalen repareras där så behövs och åfåran rensas från växter och skräp. Det bortrensade förs undan. Räcken (pollare i gjutjärn som finns bevarade) repareras och återinsätts på den breda träbron vid utflödet från Sågdammen. De kvarvarande lämningarna från övergången mellan kanal- tub och hytta rensas fram och placeras mer ordnat än idag då de ligger i oordning.

3.5 Vägsystem och parkeringsplats

Beskrivning

Runt hyttan finns ett system av vägar som delvis har samma sträckning idag som i slutet av 1800-talet. Vägarna förbinder hyttan med hamnen och gamla riksvägen. På hyttans östra sida finns en öppen plan som används till parkeringsplats.

Långsiktiga mål

De grusade vägarna är i gott skick med samma slags grus som idag. Biltrafik är tillåten för de boende i området, för transporter och vid speciella evenemang. I övrigt används vägarna som vandringsleder. Vägkanterna är fria från sly och högt gräs. Parkeringsplatsen är en öppen yta i gott skick.

Årliga mål

Vägarna och parkeringsplatsen har årligen setts över och åtgärdats vid behov. Gräs och sly vid vägkanterna har årligen slagits. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Inga inledande åtgärder behövs.

3.6 Grönområden

Beskrivning

Intill hyttans södra gavel finns idag en gräsbeväxt yta där rester efter valsverket är synligt i marken. Norr om rostugnen har det stått ett kolhus och en verkstad. Rester efter kolhuset syns som betongfundament och där verkstaden har stått är marken hårdgjord och plan. Dessa byggnader revs under första halvan av 1900-talet. Delar av området betades av kor enligt foto från 1930-talet.

Långsiktiga mål

Områdena är genomsiktliga med enstaka träd och markerna slagna eller betade och fria från buskar och sly. Fundament från borttagna byggnader är synliga.

Årliga mål

Gräset i områdena har årligen slagits eller betats och markerna har rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Det rensade har förts undan. Fundament från borttagna byggnader har hållits fria från jord, gräs och sly. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Områdena rensas från sly, vass, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan.

Skötselområde 4. Parken (8,53 ha)

Väster om riksvägen finns en slottspark i engelsk stil anlagd på 1860-talet. Parken är ett komplext område med flera beståndsdelar. Vid anläggandet planterades flera hundra ädellövträd och i området har det funnits två herrgårdar, lusthus, utkikstorn, orangeri, trädgårdar, förvaltarbostad, arbetarkasern, affär, dammar, kanaler och vandringsstigar. I den västra delen av parken fanns också en kvarn, en smedja och ett förråd. Runt hela området

byggdes i slutet av 1800-talet en stenmur. I brukets äldre skede låg hela bruket här med bostäder, masugn, rostugn, hammare, kolhus, järnbod, smedja, verkstäder, vägar, dammar och kanaler.

Under senare halvan av 1900-talet när bruket hade lagts ner och verksamheten i Axmar avslutats förföll många av byggnaderna och slutligen revs de båda herrgårdarna, arbetarkasernen och utkikstornet. Affärsbyggnaden flyttades, smedjan och förrådet fick förfalla och är idag ruiner och trädgårdarna har till stora delar övergivits. Men flera av byggnaderna har också bevarats och trots att mycket i parken har försvunnit så finns fortfarande spåren kvar. Dessutom syns en tydlig struktur från den äldre perioden när hela bruket låg i området (Bilaga 1, karta 10).

4. 1 Gula villan/förvaltarbostaden/kontoret

Beskrivning

Förvaltarbostaden är belägen i anslutning till Hyttkanalen som går på dess norra sida. Byggnaden är uppförd i liggtimmer och har två fristående murstockar. Två skorstenar är putsade med kalkputs och målade med vit kalkfärg. Byggnaden står på en ventilerad sockel av sten som är putsad och målad med grå färg. Fasaden består av en gulmålad locklistpanel. Fönstren är spröjsade och har foderöverstycken med snickarglädje målade med vit linoljefärg. Spröjsen är målade med grön linoljefärg och glasen är kittade. Entrén ligger på husets södra sida och är kringbyggd av en öppen veranda med verandastolpar av trä, träräcke, träbänkar och rödmålat plåttak. Trädelarna är målade med vit linoljefärg. Trappan till verandan är gjuten i betong. Dörren har ekpanel och glasat parti. Sadeltaget är lagt med tvåkupigt lertegel (Bertilsson, Wallin, 2010).

Interiört har byggnaden sex bostadsrum och flera biutrymmen. Interiören har moderniserats efter tid och har idag en 50-talsstandard med modernare inslag och utrustningar. Byggnaden är eluppvärmd. På övre våningen finns två

kakelugnar (Bertilsson, Wallin, 2010).

På gården finns gräsmattor, en lönn och fyra askar samt en grusad P-plats med plats för ca fem bilar.

Byggnaden är uppförd i mitten av 1800-talet som bostad åt förvaltaren. Senare har byggnaden använts som kontor. På ett svart-vitt foto från 1896 ser huset vitmålat ut med mörkare fönsterfoder och mörkt plåttak. Idag fungerar huset som föreningslokal åt föreningen Hyttan. Under turistsäsongen är det öppet för besökare som här kan få information om bruket och köpa fika eller souvenirer.

Långsiktiga mål

Huset är bevarat och väl underhållet med metoder och material som behåller byggnadens kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, fönster och fönsterfoder är hela och dörren är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Invändigt är huset välskött med bevarade originaldelar. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset används av föreningen Hyttan som föreningslokal och är under turistsäsongen öppet för besökare. Användningen inkräktar inte på husets kulturhistoriska värden

Årliga mål

Tak, grund, skorstenar, fönster och dörr har årligen setts över och underhållits vid behov. Gräset runt huset har varje år slagits och jord har tagits bort vid behov. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Fasaden och sockeln rengörs och målas. Fönster- och dörrfoder samt fönsterkarmar rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittingen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. På båda skorstenarna tas skadad och dålig puts bort och ersätts av ny puts av kalkbruk. Skorstenarna målas med vit kalkfärg. Planterad växtlighet i direkt anslutning till fasaden flyttas ut. Orsaken till fuktskadorna i innertaket på övervåningen utreds.

4. 2 Uthus till gula villan

Beskrivning

Förrådet är beläget på norra sidan av Hyttkanalen i nära anslutning till Förvaltarbostaden. Byggnaden är uppförd med regelstomme som är klädd med stående locklistpanel som målats i gul kulör med linoljefärg. Byggnades fönster är ospröjsade och målade i vit kulör. Glasen är kittade. Byggnadens bågiga dörrar har stående panel med naror målade med svart linoljefärg. Vindskivor och foder är målade med vit linoljefärg. Sadeltaket är täckt med två-kupigt lertegel. Byggnaden är ouppvärmad. Huset används som förråd för trädgårdsredskap (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Huset är bevarat och väl underhållet med metoder och material som behåller byggnadens kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, fönster och fönsterfoder är hela och dörrarna i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset används av föreningen Hyttan som förråd och byggs eventuellt om till handikaptoalett.

Årliga mål

Tak, grund, fönster och dörrar har årligen setts över och underhållits vid behov. Taket har rensats från växtlighet. Gräset runt huset har varje år slagits och jord har tagits bort vid behov. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Rötskadade delar av fasaden byts ut. Fasaden, dörrar, knutbrädor, vindskivor och foder rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittningen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. Lavtillväxten på taket tas bort. Jord och växtlighet som ligger an mot fasaden tas bort och växtlighet inom en radie av ca 10 meter från huset hålls nere. Det bortrensade förs undan.

4. 3 Orangeri

Beskrivning

Orangeriet är beläget på den norra sidan av den muromgärdade slottsparken. Byggnaden kallas också för växthuset och uppfördes 1877-78. Ursprungligen var mittendelen ett växthus med väggar av glas. Glaspartiet är idag borta. Huset ägs av föreningen Hyttan och hyrs ut som privatbostad.

Byggnaden är uppförd i tegel med utanpåliggande puts av kalkbruk målat med vit färg. Taklistor och gesimser är utförda i murbruk. Taket är täckt med svart takplåt och huset har två skorstenar putsade med kalkbruk och målade med vit färg. Ett äldre ursprungligt fönster med löst innanfönster finns kvar på byggnaden medan övriga fönster och dörrar har bytts ut senare. Fönstren består av två lufter med mittpost och är målade med grön linoljefärg. Glasen är kittade. Dörrarna har utanpåliggande panel med varierande utseende och är målade med grön linoljefärg. Vid entrédörren finns en metalltrappa och trappräckena är utförda i smide och målade i röd färg. Trappan och räckena har troligen tillkommit på 50-talet. Interiören har moderniserats med tiden och har idag 50-talsstandard med modernare inslag och utrustningar. Byggnaden är delvis ouppvärmad, dels uppvärmd med el. Den ena ytterdörren är försedd med ett litet utskjutande pulpettak (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Huset är bevarat och väl underhållet med metoder och material som behåller byggnadens kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, skorstenar, fönster och fönsterfoder är hela och dörrarna är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset hyrs ut som bostad av föreningen Hyttan eller används för kulturturistiska ändamål. Verksamheten inkräktar inte på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund, skorstenar, murstockar, fönster och dörrar har årligen setts över och underhållits vid behov. Hängrännor har årligen rensats och växtlighet och jord har hållits undan från grunden. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

På väggen och skorstenarna tas skadad och felaktig puts bort och ersätts med kalkbruk. Skadade och vittrade tegelstenar tas bort och ersätts med nya. Missfärgad puts tvättas och byggnaden målas med vit kalkfärg. Sprickan på den södra väggen utreds och åtgärdas. Dörrar och dörrkarmar rengörs och målas. Samtliga fönster och fönsterkarmar rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittningen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. Marknivån runt byggnaden sänks. Mellan grusvägen och den norra sidan anläggs ett dike. Växtlighet som ligger an mot väggarna tas bort. Det bortrensade förs undan.

4. 4 Lusthus

Beskrivning

Huset är en sexkantig tegelbyggnad i nygotisk stil som är uppförd på 1860-talet i samband med att parken anlades. Väggarna består av gult tegel med formhugget rött tegelinslag, grunden är av granit och taket av skivtäckt svart plåt. Fönstren är höga och spetsbågiga och dörren är en dubbeldörr i trä med fönster. Fönster och dörrar är målade med brun linoljefärg. Huset ligger på en halvö uppbyggd med en kallmur i Hyttedammen (Bertilsson, Wallin, 2007).

Långsiktiga mål

Huset är bevarat och väl underhållet med metoder och material som behåller byggnadens kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, fönster och fönsterfoder är hela och dörren är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Invändigt finns bevarade originaldelar och byggnadens historia är tydligt

avläsbar i form och bevarade delar. Stenarna i muren på den konstgjorda ön ligger på plats. Gräset runt huset och på gångstigen fram till huset är slaget. Huset används till kulturturistiska och besöksvänliga ändamål som inte inkräktar på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund, fönster och dörr har årligen setts över och underhållits vid behov. Hängrännor har årligen rensats. Invändigt har huset årligen rengjorts. Växtlighet och jord har hållits undan från grunden och gräset runt huset och på vägen fram till dörren har klippts flera gånger per år. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Grund och mark undersöks och åtgärdas vid behov. Sättningssprickor i väggarna åtgärdas och fönsterkarmarna målas. Dörren målas och stadgas, plåttaket byts ut. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Takprydnader som är skadade eller fattas renoveras och rekonstrueras. Trappstenar regleras. Invändigt genomförs en grundlig rengöring och putsen på innerväggarna och i takets repareras och målas. På den kallmurade kanten av halvön justeras stenar som hamnat ur läge. Sly och annan växtlighet nära väggen tas bort. Det bortrensade förs undan.

4. 5 Kvarnen

Beskrivning

Kvarnplatsen fanns redan före brukets anläggande och platsen har använts för kvarndrift ända fram till 1900-talet. Nuvarande timmerbyggnad är från 1860-talet. Kvarnbyggnaden är en tvåvånings suterrängbyggnad i liggtimmer med sadeltak täckt av svartlackad plåt. Fasaden är målad med faluröd slamfärg och dörrarna är målade med svart färg. Grunden består av sten och cement. Den södra gaveln ansluter till en reglerad fors. Byggnaden har haft spröjsade fönster som stals i slutet av 1900-talet. Fönsterfodret är profilerat och målat med vit

linoljefärg. Knutbrädor är målade med vit linoljefärg. Invändigt finns utrustning kvar från kvarndriften (Bertilsson, Wallin, 2007).

Långsiktiga mål

Huset är bevarat och väl underhållet med metoder och material som behåller byggnadens kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Byggnaden står på stabil grund med fungerande dränering, taket och väggarna är täta, fönster och fönsterfoder är hela och dörrarna är i gott skick. Grunden är fri från sly och jord. Invändigt finns bevarade originaldelar. Byggnadens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Huset är öppet för besökare och i sådant skick att kvarndriften skulle kunna återupptas om intresse finns. Grunden är fri från sly och jord och det är fritt från sly och högt gräs runt huset. Huset används till kulturturistiska och besöksvänliga ändamål som inte inkräktar på husets kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Tak, grund, skorstenar, murstock, fönster och dörrar har årligen setts över och underhållits vid behov. Hängrännor har årligen rensats och växtlighet och jord har hållits undan från grunden. Det röjda har förts undan. Invändigt har byggnaden årligen rengjorts.

Inledande åtgärder

De stulna fönstren ersätts med rekonstruerade med samma form som de stulna. Rötskadat fönsterfoder byts ut och skadat dörrfoder ersätts med nytt. Rötskadad timmerstomme byts ut och felaktig marklutning åtgärdas. Byggnaden samt dörr- och fönsterfoder målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Invändigt tas bråte och smuts bort och rötskadade golv och väggar åtgärdas. Sly och annan växtlighet som ligger an mot fasaden tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.6 Ruin efter spiksmedja

Beskrivning

På 1870-talet byggdes en spiksmedja i slaggsten på platsen. Den ersatte en spiksmedja i resvirke från 1831 som hade funnits på samma plats. Smedjan brann på 1960-talet och idag är byggnaden en ruin med slaggstensmurar. Smedjan var ursprungligen en vinkelställd byggnad med fyra rum varav det västra torde ha varit smedja och övriga använts för bak och byk. Rester efter en spismur finns kvar. Här finns flera fönster- och dörröppningar. Den norra väggen ansluter till dammen (Bertilsson, Wallin, 2007). Ruinen rustades på 1970-talet då väggarnas krön täcktes av papp. På 2000-talet har ruinen använts för konstinstallationer.

Långsiktiga mål

Ruinen är bevarad som den ser ut idag och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Ruinen står på stabil grund med fungerande dränering, väggarnas krön är täckta och säkrade, fönster- och dörröppningar är säkrade. Ruinens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Grunden är fri från sly och jord och det är fritt från sly och högt gräs i och kring ruinen. Ruinen är öppen för besökare och används till kulturturistiska och besöksvänliga ändamål som inte inkräktar på ruinens kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Murar, fönster- och dörröppningar har årligen setts över och underhållits vid behov. Växtlighet och jord har årligen hållits undan från ruinen och växtlighet inuti och inom tre meters avstånd från ruinen har varje år röjts bort. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Väggarna stadgas och sprickbildning åtgärdas. Stenar förankras så att risken för ras undanröjs. Kröntäckningen på väggarna ersätts med liknande i plåt. Sly och annan växtlighet som ligger an mot fasaden och med ca tre meters radie från muren tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.7 Ruin efter förråd

Beskrivning

Samtidigt med smedjan på 1870-talet byggdes ett förråd i slaggsten. På platsen har det tidigare stått ett kolhus. Ruinen är rektangulär med två rum och väggar av slaggsten. Ursprungligen hade byggnaden tre rum. Dörröppningar och enstaka fönsteröppningar finns kvar i murarna. Ruinen rustades på 1970-talet då alla väggkrön utom södra gaveln täcktes av papp. På den södra gaveln har allt murbruk mellan stenarna vittrat bort (Bertilsson, Wallin, 2007).

Långsiktiga mål

Ruinen är bevarad och väl underhållen med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Originaldetaljer finns kvar. Ruinen står på stabil grund med fungerande dränering, väggarna är täckta och säkrade, fönster- och dörröppningar är säkrade. Ruinens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Grunden är fri från sly och jord och det är fritt från sly och högt gräs i och kring ruinen. Ruinen är öppen för besökare och används till turistiska och besöksvänliga ändamål som inte inkräktar på dess kulturhistoriska värden.

Årliga mål

Murar, fönster- och dörröppningar har årligen setts över och underhållits vid behov. Växtlighet och jord har årligen hållits undan från ruinen och växtlighet inuti och inom tre meters avstånd från ruinen har varje år röjts bort. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Det finns en överhängande rasrisk vid den södra gaveln som inhägnas med ett avstånd av ca tre meter så att ingen besökare kan skadas av fallande stenar. Denna del av ruinen lämnas för övrigt utan åtgärd. På den resterande delen av ruinen stagas väggarna och åtgärdas sprickbildning. Stenar förankras så att risken för ras undanröjs. Kröntäckningen på väggarna ersätts med liknande i plåt. Sly och annan växtlighet som ligger an mot fasaden och med ca tre meters radie tas bort. Det bortrensade förs undan. Orsaken till den vattensjuka marken på ruinens södra sida utreds.

4.8 Platsen för gamla herrgården

Beskrivning

På platsen har det stått en vitputsad herrgård i 1,5 våningar byggd på 1700-talet. Byggnaden revs i mitten av 1900-talet. Idag finns en ca 3,5x3,5 m stor källargrund med huggna stenar och en kulle med björkar där byggnaden stod. Rester efter den tillhörande trädgården är körsbärsträd, bärbuskar och äppelträd.

Långsiktiga mål

Området är genomsiktligt med enstaka träd, marken är öppen och gräset slaget. Källargrunden är framtagen och tydlig. Det som finns kvar av trädgården är vårdat, bevarat och gynnad.

Årliga mål

Resterna efter trädgården har årligen setts över och träd och buskar har vid behov förnygrats. Kulturväxterna och fruktträden har vårdats så att de är i gott skick. Markerna har rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande och gräset har varje år slagits i slutet av sommaren när växterna har hunnit fröa av sej. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Området röjs från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande och källargrunden tas fram. Kvarvarande och förvildade kulturväxter sparas. Gräset slås. Det bortrensade förs undan.

4.9 Herrgårds- /Slottsplatsen med allé

Beskrivning

En herrgård kallad "slottet" (RAÄ 148) har funnits på platsen där det idag finns en hårdgjord gräsyta med fyra stenar som markerar var byggnadens hörn har stått. Herrgården som var 25x11 m stor uppfördes 1865 i tre våningar och arkitekt var JF Åbom. Byggnaden användes till kontor och representation. Efter krigsslutet 1945 användes herrgården under en kort period som utlänningsläger. Byggnaden revs 1970 i samband med upprustningen av hyttan. Rester efter "slottet" i form av huggna stena med mera finns runt om i markerna i brukets närhet. En grusväg med allé av ask leder från riksvägen mot slottsplatsen. Innan herrgården byggdes fanns ett kolhus på platsen.

Långsiktiga mål

Markerna är genomsiktliga med enstaka träd och där byggnaden stod är gräset klippt. De träd som finns kvar från slottsperioden nära slottet och i allén är vårdade och i gott skick. Allén är fri från sly och högt gräs.

Årliga mål

Gräset på slottsplatsen och i allén har klippts flera gånger varje år. Platsen har årligen rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Träden vid Sågdammen och i allén har setts över och vid behov ersatts av samma sort och på samma ställe där så är möjligt. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande så att sikten från slottsplatsen mot övriga delar av parken är fri. Det bortrensade förs undan.

4.10 Utkiksplatsen

Beskrivning

På en höjd i parkens södra del har det stått ett utkikstorn. Idag finns grunden och tre trappsteg kvar. När det äldre bruket låg i dagens park fanns ett kolhus i närheten.

Långsiktiga mål

Platsen är slagen eller betad och markerna har rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Fundamenten från tornet är frilagda och välskötta.

Årliga mål

Gräset har varje år slagits eller betats. Sly har röjts undan när så behövs. Grundstenar och trappstenar har underhållits och åtgärdats/rättats till vid behov. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Sly tas bort från grunden och trappstenarna. Det bortrensade förs undan.

4.11 Muren

Beskrivning

Runt hela parken finns en mur från slutet av 1800-talet. Muren är en kallmur i skalmursteknik uppförd av natursten och är mellan 0,5-1,5 m hög, 1 m bred och ca 1 km lång. Tre ursprungliga öppningar med grindstolpar finns vid infarterna till slottsplatsen, gula villan och orangeriet. Grindstolparna är uppförda i tegel, putsade och avfärgade i vit kulör. Varje grindstolpe är avtäckt med en huv i koppar. Ursprungligen har det funnits grindar av trä innanför stolparna. Grindarna har enligt foton från 30-talet haft samma form på de tre ställena. Muren har senare omlagts till ny sträckning i det nordöstra hörnet. Det finns två rivna öppningar i muren på den norra delen. De har tagits upp under 1900-talet när byggnader har flyttats ut från området.

Långsiktiga mål

Muren och portstolparna är bevarade och väl underhållna med metoder och material som behåller dess kulturhistoriska värde. Muren står på stabil grund med fungerande dränering och är fri från jord, sly och högt gräs inom två meter på murens båda sidor.

Årliga mål

Muren och portstolparna har årligen setts över och underhållits vid behov. Sly och annan växtlighet har årligen röjts undan inom två meter på murens båda sidor. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Portstolparna renoveras genom att vittrat tegel ersätts med nytt, skadad och dålig puts tas bort och ersätts med kalkbruk. Grindstolparna målas i vit kulör med kalkfärg. Järntråden och järntenarna på den södra delen tas bort. Muren renoveras där stenar har rasat ut eller hamnat ur läge. På de ställen där stora öppningar har tagits upp för genomfart justeras kanterna så att det blir raka avslut mot öppningen. Träd, sly och annan växtlighet som växer på och inom

två meters avstånd från murens båda sidor tas bort och förs undan. Jord som går upp mot murens sidor tas bort.

4.12 Nordöstra delen av parken vid kvarnen

Beskrivning

I området NÖ om kvarnbyggnaden fanns på 1800-talet några odlingsytor och i övrigt öppna marker. På foto från 1930-talet syns att marken till största delen är uppodlad. Här har det också stått en affär och en arbetarkasern. Idag är det öppna marker. En väg som ledde från kvarnen genom odlingarna till orangeriträdgården har idag växt igen.

Långsiktiga mål

Området är genomsiktligt med enstaka träd och marken är slagen eller betad och fri från buskar och sly. En markerad vandringsstig går från kvarnen till orangeriet.

Årliga mål

Marken i området har årligen slagits eller betats och rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Stigen från kvarnen till orangeriet har klippts och underhållits kontinuerligt. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan. Stigen tas fram och markeras.

4.13 Orangeriträdgården

Beskrivning

Till orangeriet hör en trädgårdsanläggning som vid 1800-talets slut var indelad i fyra kvarter. Odlingarna fanns fortfarande kvar vid mitten av 1900-talet. Från den gamla trädgården finns bland annat äppelträd, buskar och förvildade kulturväxter kvar. Idag odlas en mindre del av trädgården privat.

Långsiktiga mål

Trädgården är välskött och de odlade träd och växter som finns kvar eller har förvildats är bevarade och i gott skick. Trädgårdsväxterna och annan flora är gynnade genom att området är fritt från sly och igenväxning. I området finns välskötta ängar, odlingar eller en återskapad orangeriträdgård.

Årliga mål

Utanför eventuella odlingar har sly och annan växtlighet årligen röjts bort efter att växterna har fröat av sej. Det röjda har förts undan. Växter och träd som har ursprung från orangeriträdgården har sparats. Kulturväxterna och fruktträden

har vårdats så att de är i gott skick. Om föreningen Hyttan vill hyra ut delar av området till privat odling så sköter hyresgästerna odlingen.

Inledande åtgärder

Området röjs från sly men kvarvarande och förvildade kulturväxter sparas.

Gräset slås. Det bortrensade förs undan.

4.14 Den engelska parken med stigar

Beskrivning

Slottsparken anlades i slutet av 1800-talet och idag finns stora lövträd kvar från den tiden. Här växer ask, lind, oxel, rönn, lönn, alm, ek, björk, al, knäckepil, sälg, tall och lärk. Det finns också en frodig äng med inslag av kulturväxter. Parken genomkorsas av stigar som när parken anlades var grusade men idag är gräsbevuxna. Det finns ett stort antal s.k. hålträd i parken och här har fem olika fladdermusarter identifierats. Dessa är nordisk-, troll-, dvärg-, vatten- och brants fladdermus. Enligt foto från 1930-talet slogs och hässjades gräset i parken och på 1970-talet betade får i området. Under den äldre bruksfasen låg ”Nedre Hammaren” i området med masugn, rostugn, järnbodar, hammarbyggnad, och verkstad.

Långsiktiga mål

Parken är genomsiktig med gamla bevarade lövträd. Borttagna och döda träd, eller träd som hotar att falla har ersatts med nya av samma sort och på samma platser som vid planteringen. Marken är slagen eller betad och fri från sly. Stigarna är markerade och har klippt gräs.

Årliga mål

Marken har årligen slagits eller betats, sly har röjts undan och området har rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Det röjda har förts undan. Gräset på stigarna har klippts.

Inledande åtgärder

Trädbeståndet ses över och träd som har tagits bort, dött eller hotar att falla ersätts med nya av samma sort och på ursprunglig plats. Gamla artrika träd bevaras så långt det är möjligt (t.ex. genom att stöttas). Marken rensas från sly, rotvältor, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan. Rester efter ett rostigt fårstängsel tas bort och ett fårhus vid Hyttedammen tas bort eller förbättras. En del av stigarna och vägarna handikappanpassas genom att hårdgöras.

4.15 Området mellan gamla riksvägens äldre och nyare sträckning

Beskrivning

Vid mitten av 1900-talet fick den gamla riksvägen en rakare sträckning genom bruket och detta grönområde med träd och sly hamnade mellan den gamla och nya vägen. Skolån rinner genom området och en stensatt ö finns i ån.

Långsiktiga mål

Området är genomsiktligt med enstaka större träd. Marken är slagen och fri från sly. Den stensatta ön i Skolån och betongbron över gamla riksvägen är väl synliga från genomfartsleden.

Årliga mål

Marken har årligen slagits och rensats från skräp, nedfallna grenar och liknande. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande.

Dammar, kanaler och broar

Från kvarndammen leds vattnet via slussen vid kvarnen till ett system av dammar och kanaler som genomkorsar parken. Slussen vid kvarnen och en av kanalerna som leder vattnet till nya hyttan har varit i funktion under brukets 1800- och 1900-talsepok. De övriga dammarna och kanalerna i parken var anpassade till det äldre bruket men behölls som stämningsskapare när nya herrgården och parken anlades. Det finns broar av olika slag som förbinder parkens olika delar.

4.16 Slussen och bron vid kvarnen

Beskrivning

Slussen/bron vid kvarnen är belägen vid den norra sidan av den muromgärdade slottsparken. Här finns en naturlig fallhöjd på ca två meter som har utnyttjats för kvarndrift sedan tiden före brukets anläggande på 1600-talet och fram till 1900-talet. Vattnet rinner från Kvarndammen till Sågdammen och idag finns en bro med sluss över vattenfallet. Brokonstruktionen består av bottenplatta och sidokonstruktioner i platsgjuten betong. Övre delen som utgör gångbro är en träkonstruktion med regler och plank. Brons räcken är utförda i trä. Dammluckan är tvådelad och består av en ram i järn med justerbara spetluckor i trä. Justeringen är manuell. På bronns östra sida är avgränsingen mot Sågdammen stensatt (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Bron och slussen är i gott skick och av samma typ som idag. Det rinner vatten i fallet under bron.

Årliga mål

Bron och slussen har årligen setts över och rensats från skräp och växtdelar och underhållits vid behov. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

Murstenar som hamnar ur läge justeras. Gräs och sly som växer i och på bronsstensatta sidor tas bort. Det röjda förs bort.

4.17 Sågdammen

Beskrivning

Dammen har oregelbunden form med vass efter stränderna och är omgiven av öppna marker. Vattnet rinner in i dammen via forsen vid kvarnen medan det rinner ut genom tre utlopp i öster, sydost och söder. I det östra utloppet leds vattnet till nya hyttan via Hyttkanalen (skötselområde 3.4). I sydost leds vattnet till Hyttdammen genom en trumma med stensatt väg över. I söder rinner vattnet över till Skolån genom ett fall överbyggt av en träbro med stensatta sidor (Bertilsson, Wallin, 2010).

Runt dammen finns kvarnen, ruinen efter spiksmedjan, lusthuset på halvön samt platsen för slottet. Utloppet till Hyttdammen var enligt en karta från 1853 betydligt bredare än idag vilket är rimligt med tanke på att det östra utloppet då saknades. Namnet "Sågdammen" som finns registrerat på en karta från 1853 antyder att det tidigare har funnits en såg här.

Långsiktiga mål

De stensatta delarna av dammen är täta. Dammen har en öppen vattenspegel och stränder utan vass, sly, buskar och träd. Vatten strömmar genom dammen.

Årliga mål

Dammens stensatta konstruktioner har kontinuerligt setts över och underhållits vid behov. Vass i dammen och längs stränderna har slagits ner. Sly, busk, växtdelar och skräp har årligen rensats undan från stränderna. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

De stensatta delarna tätas. Igenväxta partier rensas. Dammen rensas från vass. Sly och busk på stränderna röjs undan. Det bortrensade förs undan. Träd som står för nära dammen tas bort.

4.18 Hyttdammen (Masugnsdammen)

Beskrivning

Dammen som är nästan helt cirkelrund har gräsbevuxna stränder och är omgiven av öppna marker. Vattnet rinner in i dammen från Sågdammen i nordväst via två vägtrummor belägna i en vägbank. Nivåskillnaden mellan dammarna är stensatt. Dammens utlopp i söder med en nivåskillnad på ca 1,5 meter går genom ytterligare en vägtrumma med en stensatt väg (den tidigare vägen till slottet). På andra sidan trumman leds vattnet vidare genom en kanal till Skolån. I kanalen finns en låg damm med en öppen vattenspegel. I brukets tidigare fas låg masugnen vid dagens utlopp. Båda vägbankarna är gräsbevuxna och har broräcken i trä (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

De stensatta delarna av dammen är täta. Dammen har en öppen vattenspegel och stränder utan vass, sly, buskar och träd. Vägtrumorna är öppna och fungerande och vattnet strömmar genom dammen.

Årliga mål

Dammens stensatta konstruktioner har setts över och underhållits vid behov. Vägtrumorna har rensats kontinuerligt. Vass i dammen och längs stränderna har slagits ner. Sly, busk, växtdelar och skräp har årligen rensats undan från stränderna. Det röjda har förts undan.

Inledande åtgärder

De stensatta delarna av dammen samt in- och utloppen regleras så att tillfredställande avrinning uppnås. Mursten som hamnat ur läge justeras. Den

öppna vattenspegeln i kanalen återställs. Tätskiktet i de stensatta delarna av vägtrumman mellan Hyttdammen och Skolån förstärks. Skibordet byts ut för att få bättre flödesreglering och vägtrumman byts ut. Dammen rensas från vass. Sly och busk på stränderna röjs undan. Träd som står för nära dammen tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.19 Skolån

Beskrivning

Skolån är en stensatt kanal som går genom parkens södra del. I kanalen finns två låga dammar med öppen vattenspegel. Största delen av vattnet kommer från Sågdammens södra utlopp och en mindre del kommer från en anslutande kanal från Hyttdammens utlopp. Stensättningen slutar efter att ån nått andra sidan av genomfartsleden och Skolån förenar sig i sydost utanför reservatets gräns med ån Fissjan. Flodpärlmussla har påträffats nedströms gamla riksvägen.

Namnet har ån fått genom närheten till den skola som fanns nära ån öster om riksvägen. Vid ån i parken låg förr masugn, hammare, järnbod och verkstad. Då rann också mer vatten genom kanalen eftersom Sågdammen då inte avvattades genom Hyttkanalen och Flottningskanalen som tillkom i början av 1900-talet och leder bort vatten från Kvarndammens övre del.

Skolån överbryggas av tre broar;

- 1) Slussen/bron vid Sågdammens utlopp till Skolån består av en tredelad dammlucka med ram och justerbara luckor av trä. Justeringen är manuell. Höjdskillnaden är ca 1,5 meter. På brons östra sida är avgränsingen mot Skolån stensatt, i övrigt består konstruktionen av en enkel träbro.
- 2) Längre ner efter ån där stigen till utkiksplatsen går finns en träbro.
- 3) En bro från 1910 finns där ån rinner under gamla riksvägen i anslutning till slottsmuren i söder. Bron är en balkbro av armerad betong med ett enkelt rakt spann med naturstenskonstruktioner på landfästena och med broräcken av rundjärn fastsatta i ståndare av gjuten betong. Det är en av de äldsta

betongbroarna i landet. På en ö strax nedströms betongbron finns en stenkonstruktion som har utgjort brofäste för en äldre borttagen stenvalvsbro (Bertilsson, Wallin, 2010).

Långsiktiga mål

Kanalen är i gott skick och är väl synlig med bevarade stenmurar och stensatta sidor. Originaldelar finns kvar. Kanalens historia är tydligt avläsbar i form och bevarade delar. Vattenfåran och broarna är väl underhållna med metoder och material som bibehåller det kulturhistoriska värdet. Kanalens stränder, broar och brofundament är fria från sly, träd och buskar.

Årliga mål

Skräp, sly och busk har kontinuerligt tagits bort från kanaler, trummor och slussar. Det röjda har förts undan. Stenlagda kanter, broar och trummor har setts över årligen och underhållits vid behov.

Inledande åtgärder

Stensättningen repareras på de delar där stenar har fallit ur och bortspolad jord och stenar återfylls. Dammarna återställs. Träbron byts ut till en ny i samma utförande som den äldre. Sly, busk och träd inom ett avstånd på ca 5 meter från kanalen och broarna röjs undan. Åfåran rensas från växter och skräp. Det bortrensade förs undan.

Skötselområde 5. Tillgängliggörande

Beskrivning

Syftet med reservatet är att visa, bevara och utveckla en bruksmiljö där Bergslagen möter havet och där spåren från brukets historia är synliga. Att reservatet ska vara tillgängligt för många är en förutsättning för att syftet ska kunna nås.

Idag bedriver föreningen Hyttan en kulturturistisk verksamhet med konstupställningar, julmarknad och andra publikdragande aktiviteter. I ett ombyggt hamnmagasin utanför reservatsområdet finns en välbesökt restaurang. Här är en campingplats under anläggande och det finns planer på att förbättra gästhamnen. För att tillgängliggöra det maritima kulturarvet har en dyk- och båtursim börjat utvecklas där de marinarkeologiska och marinbiologiska lämningarna ska göras åtkomliga för flera. Det ska vara möjligt att få en ekonomisk utkomst av den turistiska verksamheten i reservatet. Aktörer i denna verksamhet kan vara föreningen Hyttan eller andra av föreningen och Länsstyrelsen godkända företag och organisationer.

Skolbarn kommer redan till Axmar för guidning och olika upplevelser och det är viktigt att reservatet ska kunna nyttjas på ett icke-kommersiellt sätt även i framtiden. Därför ska reservatet vara öppet för pedagogisk verksamhet och forskning. De närliggande natur- och kulturresevatet ska vara integrerade med varandra vad gäller besöksanläggningar, information med mera.

Långsiktiga mål

De kulturturistiska aktiviteterna är av hög kvalitet och godkända av Länsstyrelsen och föreningen Hyttan. En dyk- och båtturism som visar och värnar om de kulturhistoriska och biologiska värdena är utvecklad.

Det finns ett system med tydligt markerade vandringsleder. Bänkar och bord finns utsatta på strategiska ställen. I havet har båt- och dykstigar markerats antingen på plats eller på kartor. Vandringslederna är integrerade med naturreservatens ledssystem.

Det finns skyltar/broschyrer/installationer etc. som visualiserar och informerar om reservatets kulturarv såväl i havet som på land. De närliggande naturreservaten och kulturresevatet ska för besökaren kunna upplevas som en helhet där informationen om de biologiska och kulturhistoriska värdena är integrerade med varandra.

Årliga mål

De aktörer som bedriver verksamhet i reservatet har haft regelbunden kontakt med och godkänts av Länsstyrelsen och föreningen Hyttan. Skyltar/broschyrer/installationer etc. har setts över och bytts ut/förnyats vid behov.

De närliggande skolorna har fått information om vad reservatet kan erbjuda.

Inledande åtgärder

Stigar till sjöss och på land planeras och markeras på plats och/eller på kartor. Ett informationsmaterial tas fram.

En grundläggande dokumentation och inventering är nödvändig. I första hand görs:

- industrihistorisk dokumentation av hyttan med inventering av kvarvarande inventarier
- dokumentation av slottets och herrgårdens historia med inventering av eventuellt kvarvarande spår i marken och bevarade byggnadsdelar
- trädgårdshistorisk undersökning av orangeriträdgården i arkiv och på plats

- inventering och dokumentation av det biologiska kulturarvet i hela reservatet
- trädvårdsplan upprättas för den engelska parken
- dokumentation och nedtecknande av berättelser knutna till bruket och personerna som har funnits här

Tabell med skötselåtgärder

Skötselområde	Skötselåtgärd	När	Vem
Byggnader (2.3, 2.4, 3.1, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5)	Årlig översyn och åtgärd vid behov av: • Tak • Grund • Fönster • Luckor • Dörrar • Skorstenar • Trappor • Vindskivor • Väggar Årlig rensning och åtgärd vid behov av hängrännor. På hyttan rensas häng- och stådrännor två gånger per år. Gräs och jord vid syllar och fundament samt grenar och sly/träd nära byggnaderna tas bort årligen. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Ruiner (4.6, 4.7)	Årlig översyn och åtgärd vid behov av: • Väggar • Grunder • Dörr- och fönsteröppningar Gräs, sly och jord vid syllar och fundament tas bort i och ca 3 m runt om ruinerna årligen. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Borttagna byggnader	Årlig översyn och åtgärd vid behov av grunder,	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan

Skötselområde	Skötselåtgärd	När	Vem
(4.8, 4.9, 4.10, 3.6)	trappstenar och liknande. Gräset hålls nere genom att klippas, slås eller betas årligen. Det röjda förs undan.		
Lastkran vid hamnen (2.2)	Årlig översyn av lastkranens olika delar och åtgärd vid behov. Jord och växtlighet hålls undan från grunden årligen. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan efter överenskommelse med ägaren
Lämningarna i Lenängsviken (1)	Årlig röjning av pråmarna och översyn av spång fram till dem.	Årligen	Föreningen Hyttan efter överenskommelse med ägaren
Muren (4.11)	Årlig översyn och åtgärd vid behov av muren och portstolparna. Sly och annan växtlighet har årligen röjts undan inom två meter på murens båda sidor. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Artrika marker (2.1, 4.8, 4.13)	Artrika marker slås efter att växterna har fröat av sej årligen. Det röjda har förts undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Grönområden (3.6, 4.12, 4.14, 4.15)	Gräset slås eller betas. Markerna rensas från skräp och sly årligen. Gräset på stigarna klipps kontinuerligt. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Trädgårdsmark (4.8, 4.13)	Odlingar sås, vårdas och skördas årligen.	Årligen/vid behov	De som har kontrakt på odlingen
Slagghögar (3.2)	Högarna och marken	Årligen/vid behov	Föreningen

Skötselområde	Skötselåtgärd	När	Vem
	runt om slås årligen. Det röjda förs undan.	behov	Hyttan
Jordkällare (3.3)	Årlig översyn av tak, grund, väggar, dörrar och murar. Åtgärdas vid behov. Växtlighet och jord mot träväggar och murar tas bort kontinuerligt. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Kanaler och broar (3.4, 4.16, 4.19)	Årlig rensning av skräp, sly och busk från kanaler, trummor och slussar. Det röjda har förts undan. Årlig översyn av stenlagda kanter samt broar och trummor.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Dammar (4.17, 4.18)	Dammarnas stensatta konstruktioner ses över och underhålls vid behov. Sly, busk, växtdelar och skräp har årligen rensats undan från stränderna. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan
Vägar och parkeringsplatser (3.5)	Årlig översyn av vägarna samt P-platsen. Åtgärd vid behov. Gräs och sly vid vägkanterna slås årligen. Det röjda förs undan.	Årligen/vid behov	Föreningen Hyttan

Inledande åtgärder

1. Havet

Lämningarna i Lenängsviken (RAÄ 416 och 417) röjs fram och det ordnas en spång så att man kan nå dem från land.

2.1 Strandzon och kaj

Sly, busk och vass tas bort och gräset slås. Växtlighet och jord som ligger an mot kajen tas bort. Området rensas från skräp. Det bortrensade förs undan. En anordning som förhindrar biltrafik på grönområdet väster om bläckhornet sätts upp.

2.2 Lastkran

Kranen restaureras genom att samtliga trädetaljer byts ut. Ytrost tas bort på metalledarna som därefter rostskyddsbehandlas och målas.

2.3 Sjöbod

Fasaden rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Sly nära fasaden tas bort. Det bortrensade förs undan.

2.4 "Bläckhornet", magasin

En grundlig skadegenomgång görs av byggnadens bas under ytterpanelen. Rötskadade delar av panel och liggtimmer i fasaden byts ut. Fasaden rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Marken sänks där den har kontakt med fasadpanelen och växtlighet och föremål som förvaras i anslutning till nedre delen av panelen tas bort. Det bortrensade förs undan.

3.1 Hytta och rostugn

Avvattningen från tjärkokeriets tak ses över. En hängränna sätts upp. Saknade järnband på rostugns skorsten ersätts och växtlighet på skorstenen tas bort. Mätpunkter sätts upp för att kontrollera om skorstenens lutning förändras. Mosstillväxt på tak och hängrännor tas bort.

Samtliga fönster och fönsterkarmar rengörs, kittas och målas. Fönster och fönsterkarm i den östra fasaden justeras. Saknad jalusilucka ersätts. Vittrade och rötskadade delar av träfasad och fönsterluckor byts ut. Fasaden rengörs och målas. Ytrost tas bort på metalledarna som därefter rostskyddsbehandlas och målas. Vittrat slagg- och lertegel som har negativ påverkan på stabiliteten i konstruktionen ersätts med samma material. Vittrat material städas bort. Tidigare felaktiga kalkbrukslagningar görs om. Jord och växtlighet mot fasaderna tas bort. Det bortrensade förs undan.

Sot och organiskt material i och utanför ugnarna tas bort. Sprickan i masugnens bas kontrolleras.

3.2 Slagghögar

Sly och träd tas bort från marken runt om slagghögarna. Det bortrensade förs undan.

3.3 Jordkällare

Rötskadad träpanel byts ut och träpanelen rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Marknivån mot panel, dörrar och murverk tas ner. Sly runt förråden tas bort. Det bortrensade förs undan.

3.4 Kanal mellan Sågdammen och Hyttan

Sly, ris och trädgårdsavfall röjs och tas undan från kanalen och broarna. Träd nära kanalen tas bort. De stensatta delarna av kanalen repareras där så behövs och åfåran rensas från växter och skräp. Det bortrensade förs undan. Räcken (pollare i gjutjärn som finns bevarade) repareras och återinsätts på den breda träbron vid utflödet från Sågdammen. De kvarvarande lämningarna från övergången mellan kanal- tub och hytta rensas fram och placeras mer ordnat än idag då de ligger i oordning.

3.5 Vägsystem och parkeringsplats

Inga inledande åtgärder behövs.

3.6 Grönområden

Områdena rensas från sly, vass, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan.

4. 1 Gula villan/förvaltarbostaden/kontoret

Fasaden och sockeln rengörs och målas. Fönster- och dörrfoder samt fönsterkarmar rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittningen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. På båda skorstenarna tas skadad och dålig puts bort och ersätts av ny puts av kalkbruk. Skorstenarna målas med vit kalkfärg. Planterad växtlighet i direkt anslutning till fasaden flyttas ut. Orsaken till fuktskadorna i innertaket på övervåningen utreds.

4. 2 Uthus till gula villan

Rötskadade delar av fasaden byts ut. Fasaden rengörs och målas. Dörrar, knutbrädor, vindskivor och foder rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittningen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. Lavtillväxten på taket tas bort. Jord och växtlighet som ligger an

mot fasaden tas bort och växtlighet inom en radie av ca 10 meter från huset hålls nere. Det bortrensade förs undan.

4.3 Orangeri

På väggen och skorstenarna tas skadad och felaktig puts bort och ersätts med kalkbruk. Skadade och vittrade tegelstenar tas bort och ersätts med nya. Missfärgad puts tvättas och byggnaden målas med vit kalkfärg. Sprickan på den södra väggen utreds och åtgärdas. Dörrar och dörrkarmar rengörs och målas. Samtliga fönster och fönsterkarmar rengörs och målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Kittningen av fönsterglasen görs om eller kompletteras. Marknivån runt byggnaden sänks. Mellan grusvägen och den norra sidan anläggs ett dike. Växtlighet som ligger an mot väggarna tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.4 Lusthus

Sättningssprickor i väggarna behöver åtgärdas och fönsterkarmarna behöver målas. Dörren målas och stadgas, plåttaket byts ut. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Takprydnader som är skadade eller fattas renoveras och rekonstrueras. Trappstenar regleras. Invändigt görs en rejäl rengöring och innerväggarna och takets puts repareras. På den kallmurade kanten av halvön justeras stenar som hamnat ur läge. Sly och annan växtlighet nära väggen tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.5 Kvarnen

De stulna fönstren ersätts med rekonstruerade med samma form som de stulna. Sly runt byggnaden tas bort. Rötskadat fönsterfoder byts ut. Skadat dörrfoder ersätts med nytt. Rötskadad timmerstomme byts ut och felaktig marklutning åtgärdas. Byggnaden samt dörr- och fönsterfoder målas. Nuvarande färgsättning och typ av färg bibehålls. Interiört tas bråte och smuts bort och rötskadade golv och väggar åtgärdas.

4.6 Ruin efter spiksmedja

Väggarna stadgas och sprickbildning åtgärdas. Stenar förankras så att risken för ras undanröjs. Kröntäckningen på väggarna ersätts med liknande i plåt. . Sly och annan växtlighet som ligger an mot fasaden och med ca tre meters radie från muren tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.7 Ruin efter förråd

Det finns en överhängande rasrisk vid den södra gaveln som inhägnas med ett avstånd av ca tre meter så att ingen besökare kan skadas av fallande stenar. Denna del av ruinen lämnas för övrigt utan åtgärd. På den resterande delen av ruinen stagas väggarna och åtgärdas sprickbildning. Stenar förankras så att risken för ras undanröjs. Kröntäckningen på väggarna ersätts med liknande i

plåt. Sly och annan växtlighet som ligger an mot fasaden och med ca tre meters radie från muren tas bort. Det bortrensade förs undan. Orsaken till den vattensjuka marken på ruinens södra sida utreds.

4.8 Platsen för gamla herrgården

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande och källargrunden tas fram. Det bortrensade förs undan. Kulturväxterna och fruktträden vårdas så att de är i gott skick.

4.9 Herrgårds- /Slottsplatsen med allé

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande så att sikten från slottsplatsen mot övriga delar av parken är fri. Det bortrensade förs undan.

4.10 Utkiksplatsen

Sly tas bort från grunden och trappstenarna. Det bortrensade förs undan.

4.11 Muren

Portstolparna renoveras genom att vittrat tegel ersätts med nytt, skadad och dålig puts tas bort och ersätts med kalkbruk. Grindstolparna målas i vit kulör med kalkfärg. Järntråden och järntenarna på den södra delen tas bort. Muren renoveras där stenar har rasat ut eller hamnat ur läge. På de ställen där stora öppningar har tagits upp för genomfart justeras kanterna så att det blir raka avslut mot öppningen. Träd, sly och annan växtlighet som växer på och inom två meters avstånd från murens båda sidor tas bort och förs undan. Jord som går upp mot murens sidor tas bort.

4.12 Nordöstra delen av parken vid kvarnen

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan. Stigen tas fram och markeras.

4.13 Orangeriträdgården

Området röjs från sly men kvarvarande och förvildade kulturväxter sparas. Gräset slås. Det bortrensade förs undan.

4.14 Den engelska parken med stigar

Trädbeståndet ses över och träd som har tagits bort, dött eller hotar att falla ersätts med nya av samma sort och på ursprunglig plats. Gamla artrika träd bevaras så långt det är möjligt (t.ex. genom att stöttas). Marken rensas från sly, rotvältor, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande. Det bortrensade förs undan. Rester efter ett rostigt fårstängsel tas bort och ett fårhus vid Hyttdammen tas bort eller förbättras. En del av stigarna och vägarna handikappanpassas genom att hårdgöras.

4.15 Området mellan riksvägen och gamla E4

Området rensas från sly, fällda trädstammar, grenar, skräp och liknande.

4.16 Slussen och bron vid kvarnen

Murstenar som hamnar ur läge justeras. Gräs och sly som växer i och på brons stensatta sidor tas bort. Det röjda förs bort.

4.17 Sågdammen

De stensatta delarna tätas. Igenväxta partier rensas. Sly och busk på stränderna röjs undan. Det bortrensade förs undan. Träd som står för nära dammen tas bort.

4.18 Hyttdammen (Masugnsdammen)

De stensatta delarna av dammen samt in- och utloppen regleras så att tillfredställande avrinning uppnås. Mursten som hamnat ur läge justeras. Den öppna vattenspegeln i kanalen återställs. Tätskiktet i de stensatta delarna av vägtrumman mellan Hyttdammen och Skolån förstärks. Skibordet byts ut för att få bättre flödesreglering och vägtrumman byts ut. Dammen rensas från vass. Sly och busk på stränderna röjs undan. Träd som står för nära dammen tas bort. Det bortrensade förs undan.

4.19 Skolån

Stensättningen repareras på de delar där stenar har fallit ur och bortspolad jord och stenar återfylls. Dammarna återställs. Träbron byts ut till en ny i samma utförande som den äldre. Sly, busk och träd inom ett avstånd på ca 5 meter från kanalen och broarna röjs undan. Åfåran rensas från växter och skräp. Det bortrensade förs undan.

5. Tillgängliggörande

Stigar till sjöss och på land planeras och markeras på plats och/eller på kartor. Ett informationsmaterial i form av skyltar/installationer och broschyrer tas fram.

En grundläggande dokumentation och inventering är nödvändig. I första hand görs:

- industrihistorisk dokumentation av hyttan med inventering av kvarvarande inventarier,
- dokumentation av slottets och herrgårdens historia med inventering av eventuellt kvarvarande spår i marken och bevarade byggnadsdelar,
- trädgårdshistorisk undersökning av orangeriträdgården i arkiv och på plats med dokumentation av kvarvarande kulturväxter,

- inventering och dokumentation av det biologiska kulturarvet i hela reservatet,
- trädvårdsplan upprättas för den engelska parken,
- dokumentation och nedtecknande av berättelser knutna till bruket och personerna som har funnits här.

Uppföljning/Revidering

Reservatets gränser och skötselåtgärder kan komma att revideras.

Uppföljning av inledande åtgärder

De inledande åtgärderna ska genomföras inom fem år och utvärderas av Länsstyrelsen 2016.

Uppföljning av årliga mål

Utförare av skötselåtgärderna är föreningen Hyttan eller av Länsstyrelsen och föreningen godkända entreprenörer. Föreningen ansvarar för årlig dokumentation och uppföljningar av genomförda åtgärder enligt skötselavtalet som upprättats av Länsstyrelsen och föreningen. Länsstyrelsen ansvarar för uppföljning och utvärdering av genomförda skötselåtgärder genom årliga besök.

Uppföljning av långsiktiga mål

Länsstyrelsen ansvarar varje år för uppföljning av parkeringsplats, vandringsleder och informationsmaterial.

Länsstyrelsen ansvarar vart sjätte år för uppföljning av:

Byggnaderna (skötselområde 2.3, 2.4, 3.1, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5)

Muren, lastkranen, slagghögar, jordkällare och ruinerna (skötselområde 4.11, 2.2, 3.2, 4.6, 3.3, 4.7)

Dammar, kanaler och broar (skötselområde 3.4, 4.16, 4.18, 4.19)

Grönområdena (skötselområde 3.6, 4.12, 4.14, 4.15)

Trädgårdsmark (skötselområde 3.6, 4.8, 4.13)

Områden för borttagna byggnader (skötselområde 4.8, 4.9, 4.10, 3.6)

Artrika marker (Skötselområde 2.1, 4.8, 4.13)

Det pedagogiska och vetenskapliga syftet med reservatet

Det kulturturistiska syftet med reservatet

Referenser

Otryckta källor

Bertilsson, Wallin, 2000, Skadedokumentation och åtgärdsförslag för byggnaderna i slottsparken, Axmarbruk, Gävleborgs län.

Bertilsson, Wallin, 2010, Skadedokumentation och åtgärdsförslag för byggnader, broar, kanaler och dammar i Axmarbruk, Gävleborgs län.

Artkartering av fladdermöss i Gävleborgs län 2007. Länsstyrelsen Gävleborg. Rapport 2008:2.

Muntliga och skriftliga uppgifter:

Peter Hansson, Kustfilm AB

Peter Ståhl, Länsstyrelsen Gävleborg

Carola Ormalm, Länsstyrelsen Gävleborg

Cecilia Nyberg, Länsstyrelsen Gävleborg

Göran Vesslén, Länsstyrelsen Gävleborg

Administrativa uppgifter

Län:

Gävleborgs län

Kommun:

Gävle kommun

Socken:

Hamrånge socken

Fastigheter och ägare:

Axmar Bruk 1:1

Begvik skog AB,

Trotzgatan 25

791 71 Falun

Föreningen Hyttan

Att: Ebbe Lundqvist

Axmarstig 215

817 94 Axmar

(Fastigheten förvärvad från Bergvik Skog

Väst AB enligt köpekontrakt den

28.11.2008. Ännu ej beslutad och i laga
kraft)

Axmar Bruk 1:51

Ekonomisk karta:

14H4e

Läge:

Koordinater hyttbyggnaden:

(ung. mitt i reservatet)

X6770802

Y1572634

Areal:

Totalt ca 34,72 ha

Skötselområde 1; 22,83 ha

Skötselområde 2; 0,61 ha

Skötselområde 3; 2,75 ha

Skötselområde 4; 8,53 ha

Planbestämmelser:

Inga

Förvaltare och tillsyn:

Länsstyrelsen Gävleborg

Gräns:

Gräns framgår av begränsningslinje
på bifogad beslutskarta.